

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Postavení a vývoj švédské ekonomiky v evropském kontextu
Status and Development of the Swedish Economy in the European Context

Student:

Tereza Kovalová

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Natalie Uhrová, Ph.D.

Ostrava 2011

Prohlášení

„Místopřísežně prohlašuji, že jsem celou bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a s použitím ocitované odborné literatury a dalších zdrojů.“

V Ostravě dne 22.4.2011

.....

Tereza Kovalová

Tímto bych ráda poděkovala Ing. Natalii Uhrové, Ph.D. za cenné rady a připomínky při vypracování bakalářské práce.

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. ÚLOHA STÁTU V TRŽNÍ EKONOMICE	3
2.1 Liberální hospodářská politika	4
2.2 Intervencionistická hospodářská politika	7
2.3 Smíšená tržní ekonomika	9
2.3.1 Sociálně tržní hospodářství	12
2.4 Teorie třetí cesty	14
2.4.1 Švédský stát blahobytu	15
3. VÝVOJ ŠVÉDSKÉ EKONOMIKY OD 2. SVĚTOVÉ VÁLKY DO SOUČASNOSTI	17
3.1 Situace do 2. světové války	17
3.2 Průběh války a poválečné období	19
3.3 Poválečný vývoj (50. a 60. léta)	21
3.4 Problémy sociálního státu (70. – 80. léta)	24
3.5 Krize švédského modelu (90. léta)	27
3.6 Vývoj po roce 2000	31
4. SOUČASNÁ POZICE ŠVÉDSKA – KOMPARACE MAKROEKONOMICKÝCH UKAZATELŮ V EVROPSKÉM KONTEXTU	35
4.1 Podíl států na HDP Evropské unie	35
4.2 Hrubý domácí produkt na obyvatele	36
4.3 Veřejné vládní výdaje a příjmy k HDP	37
4.4 Schodek veřejných financí	39
4.5 Veřejný dluh	40
4.6 Struktura daňového zatížení	41
4.7 Míra nezaměstnanosti	44
5. PERSPEKTIVY ŠVÉDSKÉHO MODELU PRO BUDOUCÍ VÝVOJ HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY	46
6. ZÁVĚR	53
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	55
SEZNAM ZKRATEK	58
PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	59
SEZNAM TABULEK	60
SEZNAM GRAFŮ	60
PŘÍLOHA	61

1. ÚVOD

Především v době integračních procesů, ekonomickém propojování ekonomik a tím i zvyšování závislosti navzájem mezi sebou dochází ke sjednocování nebo k usměrňování hospodářských politik států. Nicméně je zajímavé ohlédnout se za vývojem ekonomik v delším časovém horizontu, zejména těch, které jsou něčím specifické. Příkladem takové ekonomiky je zcela jistě Švédsko, známé svým svérázným uchopením státní politiky, zde konkrétně sociální a daňové. Stalo se všeobecně známým díky koncepci státu blahobytu, která zde narostla do unikátních rozměrů. Ačkoliv byl tento koncept, nazývaný také sociální stát, uplatňován ve více zemích, švédská sociálně-demokratická vláda mu dala svéráznou podobu. Tzv. „švédský model“ byla ona podoba hospodářské politiky zaměřená na vyrovnaný hospodářský růst při plné zaměstnanosti a se stabilní cenovou hladinou. Specifikem modelu však bylo zaměření také na sociální zákonodárství s cílem odstranit chudobu a zajistit slušnou životní úroveň univerzálně pro všechny občany bez ohledu na jejich pracovní úsilí. Aby tohoto cíle bylo dosaženo, bylo nutné zajistit finanční prostředky vysokou mírou přerozdělování a posléze i silnou intervenční aktivitou státu. Redistribuce zdrojů se uskutečňovala především z daní, až sekundární byly sociální příspěvky, díky čemuž je Švédsko řazeno i dnes k zemím s nejvyšším daňovým zatížením.

„Švédskému modelu“ nelze upřít jeho úspěch a dosažení stanovených cílů v určité fázi, ale paradoxně základní principy, které ho činily životaschopným, jej přivedly až ke krizi ohrožující jeho existenci. Štědrost a mohutnost sociálního státu vyžadovala vysoký podíl veřejných výdajů a podlamovala stabilitu ekonomiky v krizových fázích hospodářského cyklu. Vše vyvrcholilo obrovským zadlužením státu, nad poměry vysokou nezaměstnaností i výkyvy v ekonomické výkonnosti a došlo tak ke změně hospodářské politiky (princip sociálního státu však zůstal zachován). Pod tíhou ekonomických okolností a globalizačních tendencí se Švédsko nakonec připojilo k Evropské unii.

Primárním cílem této práce je seznámit čtenáře s teoretickými přístupy ke státní účasti v tržní ekonomice a nastínit hospodářský vývoj Švédska od 2. světové války. Dílčími cíli je pak komparace vybraných makroekonomických ukazatelů švédské ekonomiky se státy evropského regionu a shrnutí skutečností důležitých pro další vývoj švédského sociálního státu.

Při zpracování tématu bylo užito určité metodiky, tzn. kombinace postupů (metod), tak, aby byla pro běžného čtenáře srozumitelná. Konkrétně šlo o deduktivní metodu, tudíž o postup od teorie k empirii, dále bylo užito analyticko-syntetické (rozkládá celek na dílčí části) a nakonec komparační metody. Jelikož hloubka tématu sahá až do několika desetiletí nazpět, opatřit data ze současných statistik nadnárodních organizací je prakticky nemožné. S vědomím toho, že je žádoucí uvádět údaje z primárních zdrojů, bylo nutno odkazovat na dostupné monografické publikace a hodnoty v nich uvedené. Pro prezentaci aktuálních dat bylo využito údajů z nadnárodních organizací – Eurostat, OECD.

Bakalářská práce je rozčleněna na šest dílčích částí, které se odvíjí od stanovených cílů a navazují na sebe. V této první části je čtenář stručně vtažen do podstaty tématu práce a je seznámen s jejím cílem, rovněž také se zvolenou metodikou a zdroji uvedených dat.

Teoretická východiska jsou zaměřena na úlohu státu v tržní ekonomice, což je opodstatněné v souvislosti se švédskou ekonomikou, s tím spojené vymezení liberální a intervencionistické hospodářské politiky a nakonec smíšená tržní ekonomika, typická pro současnou dobu, a její podoby.

Třetí kapitola se věnuje hospodářskému vývoji Švédska v delším časovém horizontu. Nejprve stručně mapuje situaci do 2. světové války, která se nesla ve znamení industrializace, první světové války a světové krize. Podrobněji se zaměřuje na období po druhé světové válce, které je rozdělené po desetiletích až do současnosti a doplněné o číselné údaje v tabulkách pro lepší přehlednost. Jelikož Eurostat každým rokem data přepočítává, jsou zde možné jisté odchylky v jednotlivých letech a také i mezi jednotlivými institucemi.

Následující část práce je určena komparaci makroekonomických ukazatelů Švédska se státy Evropské unie. Srovnání se týká již aktuálnějších dat, roku 2008 a 2009, kdy se projevil negativní dopady ekonomické krize. Vyčíslena je například hodnota podílu Švédska na HDP Evropské unie nebo také složení vládních příjmů a výdajů, kde zajímavým zjištěním je mimo jiné prvenství České republiky ve výši sociálních příspěvků placených státu.

Následně je věnována pozornost výhledům na budoucnost švédského modelu a zhodnocení faktů, které toto mohou ovlivnit či dokonce znemožnit. Jednou z uvedených skutečností je fenomén stárnutí populace ve spojení s nízkou porodností a dopadem na penzijní systém, který by se mohl stát neudržitelným do budoucna. Závěrem jsou shrnuty stěžejní momenty a je zhodnoceno splnění cíle práce.

2. ÚLOHA STÁTU V TRŽNÍ EKONOMICE

Jakou úlohu by měl mít stát v ekonomice? Názory na tuto otázku se různí. Na jedné straně ponechat trhu hlavní roli ve hře nabídky s poptávkou a státu svěřit pouze nejnужnější agendu pro fungování státu, na straně druhé jsou tendence zapojit jej do procesu v daleko větší míře, protože ani trh není dokonalý a dochází k selháním, která právě státní aparát je schopen napravit. V rámci tohoto tématu je přínosné zabývat se alespoň teoreticky postavením státu v ekonomice, neboť právě ve Švédsku je jeho vliv silný a stal se víc než jen běžným účastníkem trhu. Možná proto se ve 20. století stalo jednou z nejvyspělejších zemí.

O podobách a funkcích státu a státním zřízení je možné se dozvědět už v době starověku. Tehdy Platón ve svém díle vyslovil myšlenku *ideálního státu*. Společnost dělil na tři třídy – vládce, vojáky a pracující lid. Prvním dvěma třídám mělo být zakázáno soukromé vlastnictví, které vede k nabývání bohatství. U těchto dvou vrstev tím vzniká nebezpečí korupce a ohrožení morálky. Naopak pracující lid se zúčastňuje směny a soukromé vlastnictví mu přísluší. Vláda měla být zárukou moudrosti s nejvyššími morálními hodnotami. Aristoteles zase viděl úlohu státu v zajištění práva a spravedlnosti. Soukromé vlastnictví bral jako přirozené, žádoucí a motivační, pokud vedlo k zajištění živobytí. Hromadění peněžního bohatství bylo nepřirozené a typické pro obchodníky (Holman, 1999).

Stát působil již v dávných dobách především jako výběrčí daní a poplatků od poddaných pro financování panovnického dvora či v dobách válek, kdy mobilizoval co nejvíce prostředků. Obzvlášť v těchto situacích stát ostře zasahoval do ekonomiky, ovlivňoval tržní vztahy a centralizoval ekonomická rozhodnutí, která byla jinak v rukou občanů. Také kdysi vymezoval institucionální a právní rámec pro fungování hospodářství a angažoval se zejména při náročných projektech na práci či kapitál – např. infrastruktura, obrana, které přesahovaly možnosti soukromých investorů. Avšak ekonomická role státu v tomto období byla nepoměrně menší, než je tomu dnes. Po odeznění výjimečných situací se stáhl zpět do pozadí a svou činnost v ekonomice omezil. Ovšem po první světové válce a hospodářské krizi 30. let se situace mění a dochází k postupnému zvyšování podílu státu v makroekonomické oblasti a vůbec k vzniku prvních představ o hospodářské politice jako samostatné vědecké disciplíně (Jurečka, 2008a).

V dobách klasiků existovalo přesvědčení, že jsou trhy plně liberální s funkcí „samočištění“ směřující k rovnováze, kde k selhání trhu nemůže dojít. Stát v té době působil

v ekonomice pouze omezeně a měl postavení jako ostatní účastníci trhu. Až s příchodem velké hospodářské krize ve 20. století a následně druhé světové války došlo k expanzi státního vlivu na hospodářství. Krize znamenala selhání automatického vyrovňování nabídky a poptávky a připravila se tak půda pro regulativní zásahy státu z obavy, aby se takovéto situace neopakovaly. Dostalo se tak zadostiučinění zastáncům státního vlivu v ekonomice, neboť mnohé země hospodářsky rozvinuté takto dosahovaly vysoké ekonomické síly (Kotlán, 2006).

Byť kdysi nebyla tato otázka tím hlavním diskutovaným tématem, utvářely se během vývoje ekonomické teorie názory na úlohu státu v ekonomice. Přirozeně, vznikala různá vysvětlení a teorie, dnes proto hovoříme o:

- *liberální hospodářské politice,*
- *intervencionistické hospodářské politice.*

V dnešním ekonomicky propojeném světě se setkáváme s novými „trendy“ v uplatňovaných politikách v závislosti na globalizaci a vznikem událostí s ní spojených. Z poslední doby můžeme vzít jako příklad finanční krizi, která si svými dopady vynutila v mnoha zemích silně intervenční politiku státu či aktivní účast i nezávislých institucí jako je centrální banka. Přesto stále existují radikální názory, které aktivitu státu a institucí považují za narušování ekonomické svobody.

2.1 Liberální hospodářská politika

Značný vliv v nahlížení na úlohu státu měl liberální proud nazývaný klasická politická ekonomie. Šlo o nový myšlenkový směr, který byl reakcí na zásahy merkantilistů (viz kapitola 2.2). Ve Francii to byli fyziokraté s myšlenkou „přirozeného řádu a zákonů“. Oproti merkantilistům zastávají postoj, že lidské jednání je dáno zákony povahy, je nezávislé na panovníkovi a jeho vůli zasahovat do vedení státu. Jednotlivci jednají dle svých zájmů a tím pro blaho celé společnosti. Byli předchůdci učení A. Smithe a razili heslo *laissez faire, laissez passer*. Fyziokratismus byl považován za první propracovanou ekonomickou teorii. Myšlenka *přirozeného zákona* se objevila již u řeckých filosofů, ale oproti nim fyziokraté nevnášeli morální stanoviska do svých myšlenek. Stát by měl zabezpečit ochranu „přirozeného řádu“, zejména ochranu vlastnictví, jež je jeho základem. Dále pak zajistit infrastrukturu a vzdělání obyvatel. Neméně důležitou byla myšlenka o zavedení daně z půdy, která by omezila nadřazenost vládnoucí třídy - vlastníků půdy. Jako většina teorií, i učení fyziokratů mělo své

nedostatky. Původ bohatství spatřovali pouze v zemědělství a půdě a hodnotu čistého produktu chápali jen jako rozdíl hodnoty zemědělské produkce a jejích nákladů (např. Holman, 1999).

Fyziokratismus předznamenal příchod klasické ekonomie v Anglii, dal jí potřebný filosofický rámec. Hovoříme-li o klasikách jako byl např. A. Smith, R. T. Malthus či J. B. Say, všichni se řadí k liberálnímu proudu a k učení o přirozeném řádu. A. Smith byl průkopníkem filosofie *laissez faire* ještě v době, kdy byl obchod a politika stále pod vlivem merkantilismu a kdy byla odsuzována honba za ziskem z náboženských důvodů. Byl přesvědčen, že právě honba za ziskem je hybnou silou hospodářského růstu a že je slučitelná s morálkou. V jeho nejslavnější knize *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* píše, že bohatství národů je možné zvyšovat jen v prostředí přirozené svobody a volného obchodu. Podstatou proslulé Smithovy „neviditelné ruky trhu“ je soulad individuálního zájmu jedince a společenského zájmu. Každý je veden svými zájmy a dělá to, v čem je nejlepší a nabízí pak kvalitní a levnější služby v konkurenci s ostatními. Tento soulad je docílen bez zásahů státu, které jsou omezeny na minimum.

„Že se můžeme naobědvat, to není z dobré vůle řezníka, sládky nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů. Nedovoláváme se jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví, a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít.“
Smith (2001, str. 16)

Bohatství národů, stejně tak jako samotný liberalismus, bylo značně ovlivněno dobou, ve které Smith žil, tedy osvícenstvím. Filosofové tehdy razili cestu k myšlenkám svobody, přestože byl uplatňován merkantilismus. Vše je podmíněno předpokladem *laissez faire*, tudíž úloha státu spočívala pouze v ochraně před násilím, vnějším nebezpečím, nespravedlností a v budování veřejných institucí a činností, které by nemohly být realizovány jedincem či menší skupinou. To znamená neregulovat trh práce, zachovat stejné podmínky všem účastníkům a nezasahovat do výroby a tvorby cen (např. Kotlán, 2006).

Na učení klasiků navázala asi ve 2. polovině 19. století neoklasická škola. Ačkoliv neoklasikové vycházeli z odkazu klasické školy, hodnotu statků pojímali odlišně – marginalisticky. Pracovali s mezními veličinami a hodnotu statků odvozovali od jejich užitečnosti a vzácnosti. Odlišností od klasiků bylo také to, že se ve svém zkoumání zajímali spíše o poptávkovou stranu trhu, jak je ovlivňována preferencemi spotřebitelů. V souvislosti

s úlohou státu lze konstatovat, že kladli důraz na liberální prostředí s volnými trhy, které samy směřují k rovnováze v zájmu konkurenční soutěže, a vylučovali intervence státu a jeho angažovanost v procesu přerozdělování. Zabývali se také optimální alokací zdrojů a takto také definovali politickou ekonomii. Z neoklasického směru myšlení se rozvinuly některé teoretické koncepce například monetarismus a ekonomie strany nabídky. V otázce úlohy státu se monetaristé jasně zasazují o nízké daňové zatížení, kterým podpoří investice, malý podíl státního rozpočtu na HDP a vyrovnanost rozpočtu. Opět zde jasně vidíme podporu soukromého sektoru a svobodné tržní společnosti. Nejen monetaristé, ale také ekonomové strany nabídky viděli příčinu ekonomických problémů především v nedostatečné motivaci pro nabídkovou stranu díky vysokému zdanění. Proto zastávali názor, že v období recese je vhodné snížit daně, což přispěje k hospodářskému růstu. V praxi to ale vedlo k prohloubení deficitu státního rozpočtu v USA, kde byla teorie vyzkoušena (např. Holman, 1999).

Jak již bylo zmíněno, filosofie osvícenství dala základ věku liberalismu a umožnila svrchovanost občanů, kteří mohli rozhodovat o tom, co se vyrobí, v jakém množství a kvalitě, kým, jak a kde a také mu byla udělena role voliče rozhodujícího o budoucím směru politiky v zemi. Je zajímavé porovnat, jak se liší ekonomové v pohledu na liberalismus a jeho význam. Podle Ludwiga von Misesa, jednoho z největších teoretiků liberalismu a kapitalismu, se dnešní principy této filosofie od pojetí liberalismu 18. a 19. století výrazně liší a program ve své původní podobě ani nebyl nikdy uskutečněn.

„V Anglii se výraz „liberální“ používá nejvíce, aby označil program, jenž se jen v podrobnostech liší od totalitarismu socialistů. Ve Spojených státech znamená dnes „liberální“ soubor idejí a politických postulátů, které jsou v každém ohledu opakem toho, co liberalismus znamenal pro předchozí generace.“ Mises (1998, str. 9)

Přikládá však i těm omezeným liberálním idejím velkou zásluhu na ekonomickém rozvoji, uvolnění pracovních sil, větší blahobyt a vyšší životní úroveň všech obyvatel zejména v USA. V nejliberálnějších zemích neměli převahu ti, kteří pocházeli z bohatých rodin, nýbrž ti, kteří se vlastními silami vymanili z chudoby. Tvrdí proto, že opak liberalismu spěje k chudobě a nerovnosti a že nemůže existovat liberál, který podporuje zestátnění například železnic, podniků nebo je zastáncem ochranného cla. Úlohu státu vidí v ochraně vlastnictví, svobody a míru. Poukazuje na chování lidí, kteří volají po státních zákazech, jakmile se jim něco nelíbí a na jejich ochotu tyto zákazy dodržovat, i když mnohdy ani neví, co je jejich

obsahem. Toto jednání vysvětluje vlivem otroctví, které je v lidech ještě silně zakořeněno (Mises, 1998).

Minulá století s sebou přinesla změny v podobě historických událostí, které ovlivnily podmínky pro liberalismus a rozvoj kapitalismu. Na evropském kontinentu to byl feudalismus a snaha státu a církve být správcem všeho ve společnosti. Po světové hospodářské krizi se nejprve v Německu uplatňuje centrální plánování ve spojení se soukromým vlastnictvím. Z analýzy této země W. Euckena z roku 1948 vyplynulo, že ačkoliv jsou zachovány soukromokapitalistické podniky, tak v centrálně řízené ekonomice se i tyto podniky chovají jako státní - minimalizují výkony a maximalizují požadavky (Šulc, 2004).

2.2 Intervencionistická hospodářská politika

Protipólem liberalistických myšlenek a postojů je intervencionistický směr. Hovoří se o 16. až 18. století, kdy převládal v západní Evropě merkantilismus. Silný stát zasahoval do zahraničně obchodních vztahů, aby rostlo národní bohatství ve státní kase. Vznik takovýchto myšlenek je dán především historickými událostmi, jakými byl kolonialismus a budování impérií. Zpočátku bylo zakázáno vyvážet ze země peníze, později byl zákaz vývozu peněz zrušen a zdrojem bohatství byl zahraniční obchod. Tato myšlenka vedla k ochranářství ve formě omezení dovozů a podpoře vývozů (zavedena obchodní cla, dotace na vývoz apod.) a také k regulaci mezd, cen, kvality produkce a vzdělání. Posedlost po přebytku exportu vedla merkantilisty až k omezování domácí spotřeby a naopak k podpoře růstu populace, jakožto zdroje výroby. Individuální zájmy byly ovlivňovány ve prospěch těch společenských - národních (např. Kotlán 2006).

Novou dimenzí v pohledu na hospodářskou politiku bylo pro moderní kapitalismus učení Johna M. Keynese. Velká hospodářská recese vyvolala pochybnosti o samoregulační schopnosti trhu, jak ji chápali klasikové a zesílily tak snahy o nové zdůvodnění jeho nestability. Keynesiánství se praktikovalo po vypuknutí Velké hospodářské krize od konce 30. letech až do 70. let 20. století a náprava spočívala ve změně hospodářské politiky. Příčinu Keynes viděl na straně agregátní poptávky, v níž spatřoval nedostatečné využití zdrojů a příčinu recese. Z tohoto důvodu opodstatnil nutnost státních intervencí, které by poptávku zvýšily a tím i plnou zaměstnanost, což znamenalo expanzi státního vlivu. Intervence mají být uskutečňovány formou státního rozpočtu – příjmů i výdajů. Zjednodušeně řečeno, pokud se ekonomika dostane do recese, vláda zvýší výdaje s možností deficitu státního rozpočtu.

V době konjunktury by došlo k podpoře příjmové strany rozpočtu (zvýšením daní) a k vyrovnaní rozpočtu. Jako první tato politika brala v úvahu i nevyrovnanost rozpočtu a dala přednost dosažení plné zaměstnanosti. Pokud ale jde o alokaci zdrojů, zde Keynes vyznává zcela liberální postoj, měla by být ponechána trhu (např. Jurečka, 2008a).

Touto revoluční teorií nedostatečné poptávky si Keynes získal spousty zastánců z řad akademické i politické veřejnosti, protože od zástupců *laissez faire* se řešení nedostávalo a vzhlíželo se na něj jako na zachránce kapitalismu. Navíc se i potvrdilo, že vládní výdaje byly ty, díky kterým se ekonomiky po válce ocitly v konjunkturu. Jak víme, i tato politika narazila v 70. letech na své meze. Zvyšující se objemy vládních výdajů již nebyly kryty příjmy a docházelo k prohlubování deficitů a vzniku státního dluhu, což přetrvává prakticky do současnosti. V konečném důsledku byla považována podpora poptávky ze strany státu za účinnou pouze krátkodobě. V opačném případě se toto jednání odrazilo negativně ve zvyšující se nezaměstnanosti a inflaci.

„Ačkoliv se ekonomové postupně vracejí k myšlenkám Adama Smitha, ekonomický svět už nikdy nebude stejný jako před Keynesem. Na jedné straně budou stát ti, kdo věří ve Smithovu „neviditelnou ruku trhu“ a vyznávají filosofii laissez faire, na druhé straně ti, kdo chtějí ekonomiky řídit, když už ničím jiným, tak alespoň „keynesiánskou rukou“ regulace agregátní poptávky.“ Holman (2003. str. 4)

Asi nejradikálnější formou zasahování státu do ekonomiky bývá označováno centrální plánování. Hospodářská soustava s centrálním direktivním plánováním se v dobách socialismu stala převládající formou hospodářské politiky. Stát přebírá úlohu trhu a koordinuje všechny základní dimenze a parametry výrobního procesu. Trh se zbožím a službami funguje na základě státem stanovených cen a úrokové míře, které jsou upravovány podle potřeb plánu. Stejně tak jsou na základě plánu dány mzdy na trhu práce a příjmy podniků. Důležitým atributem je existence společného vlastnictví v plánované ekonomice. Státní plány vznikají bilancí zdrojů a potřeb, přičemž informace, které stát získá, bývají často zkreslené, neodpovídají skutečnosti, a proto v důsledku dochází k odchýlkám. Tyto pak způsobují nadvýrobu či naopak nedostatek poptávaných výrobků, povětšinou nízkou nekonkurenceschopnou kvalitu produkce a náročnost na výrobní faktory (Šulc, 2004).

Podle Šulce (2004, str. 37) jsou tyto atributy příčinou toho, *„že se v centrálně-přídělovém mechanismu podstatně mění obsah i role všech tradičních ekonomických*

fenoménu jako jsou: peníze, cena, mzda, úrok, zisk, náklady, podnik, důchod, kalkulace, ekonomická rovnováha atp.“ A proto pak dochází k nepochopení s převážně neoklasickými ekonomy.

Na rozdíl od peněžně-tržního hospodářství zde hraje hlavní roli ve formování ekonomických cílů stát (centrum). Snáze prosazuje preference a překonává bariéry, se kterými se potýká tržní systém, ve kterém může vláda prosazovat své cíle jen velmi nepřímo a riskantní cestou zákonodárných opatření. Tvůrci hospodářské politiky dávají všanc svůj politický kapitál nebo mohou výrazně ohrozit stabilitu ekonomiky v případě neracionálního využití měnové či rozpočtové politiky (Šulc, 2004).

Opouštění a návraty k zapomenutým či přežitým principům neznamenaají, že by zcela ustoupily. Oba směry ekonomického myšlení se stále prolínají a ovlivňují hospodářskou politiku i dnes. Otázkou ale zůstává, do jaké míry jsou státní zásahy ku prospěchu a kde jejich hranice končí a ekonomice spíš škodí.

2.3 Smíšená tržní ekonomika

Oba typy uvedených hospodářských politik se v čisté podobě dnes prakticky nevyskytují. Nejrozšířenějším ekonomickým systémem na světě je dnes ekonomika smíšená, a to v tom smyslu, že volné tržní prostředí s existencí konkurence je doplněno určitou mírou vládní intervence. Ve skutečném světě se orgány státu a jeho instituce vždy v určité míře stávají přímými účastníky, mají rozhodovací pravomoci, ale neměly by likvidovat subjektivitu ostatních účastníků, která je předpokladem v tržní ekonomice. V současné době rozlišujeme makro a mikroekonomickou úlohu hospodářské politiky.

Za hlavní cíle v makro oblasti jsou označovány cenová stabilita, plná zaměstnanost, ekonomický růst a vnější stabilita (stabilizační funkce). Je zřejmé, že nelze naplnit všechny tyto cíle najednou, protože zpravidla snaha o dosažení jednoho cíle se vylučuje s cílem jiným. Pokud bychom například chtěli podpořit ekonomický růst, zvýší se i zaměstnanost, ale na úkor zrychlení inflace či vnější stability. Je proto zapotřebí, aby vláda stanovila své priority, které povedou k maximálnímu společenskému blahobytu (Jurečka, 2008a)

Mikroekonomická úloha vlády spočívá pak především ve vytváření prostředí pro působení trhu, v nápravě selhání trhu a přerozdělování důchodu a bohatství. Zvláště u rozvojových zemí můžeme vyzorovat důležitost a nepostradatelnost institucionálního

prostředí a fungujícího právního systému, který je nezbytný pro fungování trhu a samotný ekonomický růst (legislativní funkce). Důležité je také přesné vymezení vlastnických práv, jejich vynutitelnost a existence konkurence, kterou stát rovněž podporuje (samozřejmě v tržním hospodářství). Při vzniku monopolu může být tržní mechanismus silně narušen, nabídka omezena a cena uměle navýšena. Stát proto chrání takto poškozené spotřebitele a snaží se trestat na jejich úkor obohacené společnosti pomocí zákonů. Asi nejčastější příčinou zásahů bývají situace, kdy vlivem externalit a veřejných statků dochází k alokační neefektivitě, stát tak uskutečňuje alokační funkci (Jurečka, 2008b).

„Externalita je stav, kdy někteří lidé získávají nezasloužené výhody z činnosti jiných, aniž za tyto výhody musejí zaplatit (pozitivní externalita) nebo kdy lidé jsou nuceni nést v důsledku činnosti jiných nezaviněné náklady, které jim nejsou kompenzovány (negativní externalita). Jánošíková (2008b, str. 279)

Aby nedocházelo k přenosu nechtěných nákladů na jiné subjekty, zavádí stát pokuty, sankce či daně pro znečišťovatele životního prostředí, tedy provádí internalizaci, a vytváří předpoklady pro již zmíněné vymezení vlastnických práv nebo se zavádí legislativní opatření. V případě veřejných statků dochází k tomu, že spotřebitel nehradí náklady na produkci statku a stává se tzv. černým pasažérem (např. obrana státu, školství). Nelze je vyloučit ze spotřeby, proto je zavedeno povinné zdanění těchto uživatelů, jehož příjmy financují produkci veřejných statků. (Jánošíková, 2008b).

Předmětem sporů bylo a vždy bude téma přerozdělovací funkce. Velmi vyhraněný názor na tuto problematiku měl ekonom rakouské školy a „tržní anarchista“ Murray N. Rothbard. Proces přerozdělování je podle něj na svobodném trhu závislý výrobě a směně, tedy na koupi výrobku či služby od prodávajícího kupujícím a přesunutím peněžních aktiv od jednoho k druhému. Z tohoto tvrzení tak vyplývá, že takovýto proces na svobodném trhu prospívá všem účastníkům a zvyšuje společenský užitek. Kritika je pak oprávněná v případě zásahu státu do tohoto přerozdělení, protože dochází k samostatnému rozdělovacímu procesu a ten probíhá nezávisle na výrobě a směně. Takovýmto jednáním prospívá jedné skupině na úkor druhé a dostává se k závěru, „že žádný vládní zásah do směny nemůže nikdy společenský užitek zvýšit“, viz Rothbard (2001, str. 54). Navíc stát jako jediný může legálně získat příjmy od lidí vynuceně z povinných odvodů.

Podle Misese (1998) je již z historie zřejmé, že veškeré zasahování dříve vrchnosti, dnes státu do stanovení ceny vede k tomu, že nabídka s poptávkou se nekryjí a důsledky jsou vždy negativní. Když hovoříme o cenách zboží, které jsou státním vlivem například staženy na nižší úroveň, aby tak bylo dostupnější lidem, dojde v konečném důsledku při delším trvání tohoto „příkazu“ k opuštění trhu některými výrobci či zmizení některých výrobků z trhu. Pro ty, kteří zůstanou, ale vyvstane problém s náhle nerentabilní výrobou a pokračují další „příkazy“ v podobě cen surovin či ceny práce – mzdy. Měla by být vyplácena v takové výši, jaká odpovídá přírůstku hodnoty prací dělníka. Tento ekonom rakouské školy tvrdí, že nemůže být vyšší – opět by podnikatel byl nucen zastavit výrobu, ale ani nižší – dělníci by přešli do jiného odvětví. Toto snižování či zvyšování je možné pouze přeléváním pracovní síly ze starších do nově vznikajících odvětví a zvýšením produktivity práce. Jako zlo označuje stanovení úrovně minimální mzdy, která je vyšší a neodpovídá té žádoucí úrovni, a vyplácení podpor v nezaměstnanosti. Důležitou roli zde hrají odbory a hrozba stávek. Dochází k trvalé a prohlubující se nezaměstnanosti vlivem tlaku odborů na výši mezd, která pro podnikatele může být destruktivní.

Ve všech vyspělých ekonomikách k určitému přerozdělování dochází se stále existující nerovností ať už mezi bohatstvím zemí či v příjmech občanů. Uskutečňuje se tak pomocí daní, které odčerpají část důchodu jedné skupině lidí a transferovými platbami je přidávají skupině jiné. Záleží, která vláda je u moci a jaký typ daní a jejich výši zvolí – rovné nebo progresivní zdanění. Státní účast je dnes už běžnou součástí trhu, jako podpora pro ostatní účastníky, nebo jako vlastník velkých podniků. Zvláště v poslední době se ukazuje pochybnost o státu jako vlastníkovi s podezřením na korupci a nesrovnalosti ve státních zakázkách.

Stát také poskytuje subvence na podporu podnikatelů a méně produktivních regionů, či odvětví, které trpí zastaralostí díky novým technologiím. Podporu vyžaduje zemědělství, neboť ve vyspělých ekonomikách dochází k snižování jeho podílu na zaměstnanosti i hrubém domácím produktu. Stát pomáhá formou intervenčních nákupů, podpor v mzdové oblasti a podílí se i Evropská unie, která hraje v hospodářské politice členských zemí stále větší roli v rámci společných politik. Další oblasti, kde má stát význam, jsou především školství, zdravotnictví (u obou zejména mzdy a platy), infrastruktura a životní prostředí. Stále častěji se ozývají hlasy státních zaměstnanců o zvýšení platů, počínaje kantory, lékaři, konče zaměstnanci dopravy. Výstavba silnic, dálnic a dalších komunikací u nás je stále víc

diskutované téma, které se spíš pojí s podezřením na předražené zakázky. Takových případů se v poslední době odhalilo poměrně mnoho, kdy se ve státním aparátu „ztrácí“ peníze.

Mnoho liberálních ekonomů považuje obranu státu, činnost policie a soudnictví za služby, které by jako jedna z mála věcí měly zůstat v kompetenci státu, protože se domnívají, že trh by služby obrany v čisté podobě nemohl spolehlivě zajistit. Důvodem je nutná existence vlastnických práv na svobodném trhu s jasně vymezenou strukturou. V této otázce se dostávají do konfliktu s libertariány¹. Ti stát vidí jako monopol, který pro tuto službu získává příjmy násilně a nedobrovolně formou zdanění. Dle jejich představ by obranu včetně policie a soudů vykonávaly firmy, „*kteřé (a) získaly své příjmy dobrovolně, a ne donucením a (b) neosobují si právo, tak jako to činí stát, na nucený monopol policejní nebo soudní ochrany*“, jak píše Rothbard (2001, str. 76).

Takovéto firmy a vůbec obranu státu jako takovou vidí jako kterékoliv jiné služby na trhu, tudíž by si firmy volně konkurovaly a chovaly se nenásilně proti někomu jinému. Prakticky by systém obrany fungoval jako služba placená formou předplatného a funkce policie a justice by byla ponechána pojišťovacím společnostem, protože snížení kriminality by bylo v jejich vlastním zájmu.

Jak bylo výše naznačeno, existuje mnoho ekonomických směrů a hospodářských politik, které s větší či menší intenzitou užívají nástrojů státu v ekonomice. Vždy záleží na aktuálním stavu ekonomiky, na jejich potřebách a na vládě, která je u moci a jak je orientována.

2.3.1 Sociálně tržní hospodářství

Jednou z reálných forem smíšené tržní ekonomiky je sociálně tržní hospodářství. To je jedním z pojmů německého ordoliberalismu, v jehož pojetí se svoboda doplňuje sociální jistotou. Jak zde již bylo uvedeno, velkou popularizaci zažil v Německu zásluhou Ludwiga Erharda. Tento národohospodář a ministr hospodářství připravoval měnovou reformu, uskutečněnou po 2. světové válce, a měl velkou zásluhu na „německém hospodářském zázraku“. SRN, zdevastovaná po válce, trpěla akutní potřebou reformy. Tím, že se tento

¹ Jedná se o ideologii vycházející z klasického liberalismu. Odmítá státní intervence, zdůrazňuje volný trh, soukromé vlastnictví a ekonomickou svobodu jedinců. Nabírá i krajních „anarchistických“ podob, které odmítají stát jako monopol, který stále zvyšuje svůj vliv na ekonomiku.

koncept ujal v Německu právě po válce, došlo k nedorozumění, že sociálně tržní hospodářství je jen jakýmsi okamžitým řešením ekonomické a sociální krize po válce a pak už jej není třeba. Jádrem byly principy ordoliberalismu, to znamená nezpochybnitelná funkce státu jako tvůrce hospodářského a právního řádu, který je nezbytným pro svobodu na trhu. Uskutečnila se liberalizace ekonomiky a vytvářely se propracované sociální systémy, aby nedošlo k fatálním následkům reformy na chudé obyvatele. Proto je důležité vnímat jedince jako člena společnosti a vnímat fakt, že se jedinci navzájem ovlivňují a je třeba brát na zřetel také sociální solidaritu. Sociálně tržní hospodářství je, kromě těchto hodnot, tvořeno dle Holmana (1999) těmito třemi pilíři:

- princip konkurence,
- měnový systém,
- sociální řád.

Co se týče prvního z nich, bezpochyby, jak už z názvu vyplývá, je základem tržní konkurence. Vytváří jednak optimální alokaci zdrojů, ale i motivaci jedinců a svobodu v rozhodování. Důležitým momentem je ale to, že v jejich pojetí je stát povinen chránit konkurenční prostředí (v tom se výrazně odlišovali od klasických liberálů), což vedlo k prosazování jakési instituce pro ochranu hospodářské soutěže. Stejně jak je tomu dnes, dohlížela by na dodržování volné konkurence a zároveň pak trestala viníky.

Zejména v Německu vyžadovala situace změnu měnového systému, už jen proto, že na vlastní kůži zažilo hyperinflaci. Důležitá je proto stabilní měna a nezávislost centrální banky, která vylučuje veškeré politické tlaky na její kroky. Můžeme říci, že SRN měla jednu z nejvíce nezávislých centrálních bank.

Nedílnou součástí je sociální řád, jehož základem se stalo povinné průběžně financované penzijní pojištění, které je garantováno státem. Takovýto systém je aktuální i dnes a je známo, že se potýká se značnými problémy a s nedostatkem prostředků. Variantou je proto fondové financování, buď povinné, nebo dobrovolné. Další vývoj takto založených sociálních systémů může vést, a mnohdy vedl, k stále většímu prohlubování a vyústit až v přehnanou a neadekvátní sociální podporu a solidaritu. Ta už ale není stavěna na úsilí lidí primárně si zajistit prostředky vlastní prací, nýbrž poskytuje štědré „jistoty“ pro všechny. Takový mechanismus se pak stává tzv. státem blahobytu (sociálním státem), který poskytuje

stálý životní standard bez ohledu na zásluhy, a občané se stávají závislí na státu (např. Holman, 1999).

2.4 Teorie třetí cesty

Koncept třetí cesty nabýval různých podob s tím, v jakých podmínkách a zemích byl užíván. Vlivem historických událostí, které mnohdy negativně poznamenaly mnoho zemí světa, se začaly utvářet myšlenky jakési třetí cesty, něčeho mezi kapitalismem a socialismem. Mezníky pro vznik nových či oprášených návodů, jak ekonomiku zpět postavit na nohy, byly především dány událostmi ekonomického či politického charakteru – pád komunistického režimu, distance od liberalismu, světové války nebo hospodářské recese.

Pokusem o třetí cestu u nás byla i tzv. Šikova reforma zejména po roce 1965, kdy sílil nesouhlas s centrálním plánováním, a prosazovalo se zavedení *tržního socialismu*. Předpokladem reformy bylo spojení trhu a *samosprávného socialismu*. Zásadním krokem měla být decentralizace rozhodování o výrobě a odbytu, což by znamenalo větší samostatnost a účast podniků ve výrobním procesu. Její součástí byla zamýšlena změna tvorby cen, tak aby více odpovídaly nákladům a cenám ve světě. Ačkoliv se nejednalo o úplnou decentralizaci rozhodování ani o úplnou deregulaci cen, reforma přinesla tržní prvky do ekonomiky. Reforma se však ve své plné podobě nikdy neuskutečnila, protože tyto kroky Oty Šika a dalších vyústily v roce 1968 napadením vojsky Varšavské smlouvy (např. Tomeš, 2008).

Tzv. třetí cesta není přesně definovaná ideologie ani není jasně danou filosofií. Tím, že ji přebíralo mnoho lidí, nabrala více podob, významů, ale postrádala jakousi definici a seriózní akademické příspěvky. Tento termín byl vysloven a užíván různými lidmi v návaznosti na různé události. Mnozí do něj vkládali své naděje na lepší zítřky, ale vyvolával i negativní reakce. Jedním z velkých odpůrců je Václav Klaus, který nahlas odmítá myšlenku třetí cesty a tvrdí, že tato cesta je pouze pokus zachránit socialismus a stát blahobytu a že třetí cesta neexistuje. Tvrdí, že termín třetí cesta u nás v 60. letech dokonce vyvolal sovětskou invazi. „*Třetí cesta je nejrychlejší cestou do třetího světa*“. (Klaus, 1999)

Můžeme říci, že šlo o různé kombinace centrálního plánování, intervencionismu a trhů. Nicméně přes své odpůrce se poměrně hojně uchytila a získala na oblibě, a to především po druhé světové válce, kdy se osvědčila v řadě zemí vyvážením neviditelné ruky trhu a viditelné ruky státu. Zastánci této cesty si byli vědomi po předchozích historických

zkušenostech, že centrální plánování a totalitní režimy nejsou správným řešením a proklamace *laissez faire* nestačí k fungování trhu s přihlédnutím k solidaritě, svobodě a spravedlnosti pro všechny. V zásadě platí, že tam, kde byla zvolena třetí cesta, má stát úlohu vytváření podmínek a prostředí pro volný trh, zajišťuje stejné podmínky pro všechny zúčastněné, ale také je zodpovědný za infrastrukturu, bezpečnost, fungování justice a obranu v zemi a pokud je to nutné, může zasahovat i do cen a mezd. Je tedy zřejmé, že zde už pravomoci státu značně posílily.

2.4.1 Švédský stát blahobytu

Zemí, která je typickou ukázkou třetí cesty ve formě státu blahobytu, je Švédsko, o kterém práce pojednává. Koncept sociálního státu není jednotný, opět se nabízí více typů. V případě Švédska se jedná o skandinávský typ státu blahobytu.

Jak již bylo řečeno, tento je charakteristický tím, že všichni lidé v zemi mají zaručen jistý standard v oblasti sociální bez ohledu na jejich pracovní úsilí (princip univerzalizmu). Ze všech typů sociálního státu je dán vůbec nejvyšší mírou zabezpečení pro občany s cílem zabránit chudobě. Velká míra přerozdělování je umožněna především vysokou mírou zdanění. Samotné příspěvky na sociální pojištění nejsou primárním zdrojem (Tomeš, 2008).

Zastánci švédského modelu věřili, že právě Švédsko je nejvhodnější kolébkou sociálního státu. Ve Švédsku jsou očekávání obyvatel od státu vysoká oproti jiným zemím. Zároveň je populace homogenní a má velkou důvěru k sobě navzájem a k vládě. Důležitým aspektem je i to, že Švédsko neprošlo feudálním obdobím a zemědělci (vlastníci půdy) si zvykli vnímat autority a vládu spíše jako část společnosti jejich lidí a ne jako jakýsi druh nepřítel. Míra korupce v poskytování služeb občanům byla minimální. Silný vliv protestantismu zakořenil v lidech smysl pro tvrdou práci a etika motivuje lidi k tomu, aby pracovali i přes vyšší úroveň zdanění dopřáli více sociálních služeb pro ostatní potřebné občany (Norberg, 2006).

Kořeny švédského modelu sahají až do 30. let 20. století, kdy se k moci dostala sociální demokracie a udržela se v čele téměř po celou dobu, což znamená politickou stabilitu v zemi. Vláda tudíž prosazovala zásahy státu v oblasti sociální k odstranění chudoby a ke zlepšení finanční situace všech občanů. Zpočátku neměla sociální demokracie potřebnou většinu k prosazení svých návrhů, ale v poválečném období se již podařilo získat konsenzus

pro rozsáhlé změny. Také možná díky tomu, že Švédové zažili v roce 1917 bídu a hlad, zmenšil se odpor k větší angažovanosti vlády. Ke specifickým patří také spolupráce mezi odbory a vládou zejména v otázkách mzdových a daňových. Odbory se zasazovaly o platy zaměstnanců, které se zpočátku odvíjely od velikosti podniků a odvětví. Toto bylo později centralizováno a na základě kolektivního vyjednávání se mzdové ohodnocení sjednocovalo solidárně v rámci jednoho odvětví. Švédská hospodářská politika byla soustředěna především na zmírnění nerovností v sociální oblasti pomocí plné zaměstnanosti s důrazem na vysokou životní úroveň, hospodářský růst a cenovou stabilitu (Zemanová, 2001).

Sociální demokraté se stali stranou střední třídy obyvatelstva, která vytvořila systémy sociálního zabezpečení, které poskytovaly největší benefity v nezaměstnanosti, důchodu, rodičovské a podpory v nemoci lidem s vysokými příjmy. Ti proto měli zájem do tohoto systému přispívat, aby pak dostali tomu úměrnou podporu. Až do roku 1950 bylo celkové daňové zatížení ve Švédsku 21 % HDP, což bylo tehdy nižší než v USA nebo západní Evropě. Znamenalo to podporu vlády větším průmyslovým podnikům a naopak zamezení sociální agendě „plést se“ do ekonomického pokroku. Předpisy byly ve prospěch větších průmyslových odvětví, mzdy tam byly udržovány na nižší úrovni, zatímco v malé a střední podniky byly nuceny ukončit svou činnost. Podle studie Evropské centrální banky, která se týkala 23 rozvinutých zemí, Švédsko má nejmenší služby z každého dolaru vynaloženého vládou. Sice stále vykazuje dobré výsledky životní úrovně, ale od země s tak vysokým podílem daní jsou očekávání mnohem vyšší. Problémem je efektivita veřejného sektoru a zbytečně vysoké výdaje v něm. Zaměstnanci by měli být produktivnější a zefektivnit tak svou činnost. Také služby v oblasti zdravotních či vzdělávacích služeb, které mohly být tahounem v rámci soukromého sektoru, byly monopolizovány a financovány vládou. S růstem významu těchto služeb ale rostla i část ekonomiky, která zůstala odtržena od působení tržních sil a investic zvenčí (Norberg, 2006).

Model byl obdivován pro svůj nesporný úspěch ve Švédsku, ale také kritizován především liberály pro příliš velké uplatnění funkce alokační a redistribuční. I přes opatření v 90. letech se řadí k nejnákladnějším. Míra zdanění patří k nejvyšším na světě a přímé daně jsou silně progresivní, což může odrazovat pro horní vrstvu obyvatel s vysokými příjmy. Ať už majitelé velkých společností nebo slavní bohatí lidé byli znepokojeni velmi progresivním zdaněním natolik, že ze země odešli. Docházelo například k tomu, že až 90 % svých příjmů

odvedli státu na daních. Složená daňová kvóta (zdanění plus pojistné na sociální a zdravotní zabezpečení) představuje více než 50 % a výdaje na sociální pojištění přesahují 20 %.

Švédsku nelze upřít úspěchy v dosahování nízkých měr nezaměstnanosti, rovněž výborné výsledky ve vzdělání, vědě a výzkumu i zdravotnictví. Dále je známo, že zastává vedoucí postavení v ukazatelích konkurenceschopnosti a indexu lidského rozvoje, tedy není možné říci, že by vysoká míra zdanění znemožňovala účast na výdajích pro vědu a výzkum, vzdělání a investice do vývoje nových technologií.

Každý si na švédském modelu najde to své. Levice vidí hlavně štědrý sociální stát a pravice zase otevřenou ekonomiku, která se snaží deregulovat vlivy Evropské unie. Tato cesta se jeví jako nejlepší volba, která kombinuje otevřenost a tvorbu bohatství v kapitalismu s redistribucí a sítí sociálního zabezpečení. Je paradoxní, že příčinou krize modelu švédské ekonomiky v 90. letech byly právě ty základní principy, které tvořily tento systém životaschopným. Dlouhá éra sociální demokracie dala základ unikátním sociálním a ekonomickým základům země. Je ale stěží možné toto aplikovat pro oslabené země Evropy. Každá má svá specifika a hlavně kulturní a historický vývoj (Norberg, 2006).

3. VÝVOJ ŠVÉDSKÉ EKONOMIKY OD 2. SVĚTOVÉ VÁLKY DO SOUČASNOSTI

Tato dílčí kapitola popisuje hospodářský vývoj Švédska nejprve stručně do 2. světové války a poté podrobněji po desetiletích období od války do současnosti. Pro lepší přehlednost v textu uvedených dat a hodnot jsou průběžně použity tabulky, které obsahují ukazatele růstu produktu, inflace, nezaměstnanosti a zahraničního obchodu (posléze jsou doplněny o fiskální ukazatele).

3.1 Situace do 2. světové války

Švédsko nebylo vždy zemí vyspělou, bohatou a vzdělanou tak, jak ji známe dnes. V 19. století bylo chudou, rozvojovou zemí patřící k nejzaostalejším v Evropě. O 120 let později hovoříme o plně industriální společnosti. Mezi lety 1850 - 1970 Švédsko vykazovalo druhý největší růst na světě (po Japonsku), mzdy v průmyslu rostly nevídaným tempem a stalo se jednou z nejbohatších zemí světa, co se týče HDP na obyvatele. Švédsko mělo dobré

předpoklady pro své vymanění z chudoby, oproti zemím v podobné situaci, ale z důvodu zvolení jiné politiky a odlišných dispozic se švédského úspěchu nedočkaly.

Impulesem pro rozvoj jeho potenciálu bylo období liberalismu po svržení cechovního systému v roce 1846, který lidem poskytl svobodu podnikání a obchodování na trhu. Hojné zásoby surovin (dřeva, železné rudy, mědi) představovaly zdroje pro výrobu a export na zahraniční trhy. Byť je to dávná minulost, i agrární revoluce velmi napomohla slibnému vývoji jak zemědělství, tak i průmyslu. Díky ní měli vlastníci půdy a farmáři větší výdělky a začali poptávat stroje na obdělávání půdy. Postupně proto docházelo ke snižování významu zemědělství ve prospěch průmyslu a vyvrcholením bylo období industrializace.

Industrializace se ve Švédsku dostavila později než v jiných západoevropských zemích. Počátek nastal až koncem 19. století, ale s o to větší dynamikou. Přinesla řadu změn a vydláždila tak cestu pro otevření švédského trhu. Exporty převládaly až do hospodářské krize ve 30. letech. Kromě volného obchodování s Británií a dalšími státy toto byla éra nových znalostně založených oborů. Rozšířila se forma akciových společností, čímž se formovaly velké soukromé korporace. Rozvíjel se tedy i finanční sektor, doprava (budování především železniční infrastruktury) a vzrostlo využití lidského kapitálu². Dá se říci, že poměrně pokrokové reformy ve vzdělání, v jeho základním stupni z roku 1842, ale i na vyšší úrovni, pomohlo lépe odpovídat na růstové impulsy v zahraničí (Swedish economic history, 2009).

První světová válka nepoznamenala Švédsko negativně v takové míře jako ostatní země, které se války přímo účastnily. Působilo v ní spíše jako dodavatel surovin, oceli a železa, zpočátku pro Německo, což zhoršovalo vztahy například s Velkou Británií. V Evropě poklesla průmyslová produkce o téměř 23 % za období 1913 – 1920. Toho Švédové využili a posléze obchodovali s Velkou Británií a dalšími protiněmeckými státy. První polovina 20. století byla nicméně ve znamení vyšší nezaměstnanosti, politických problémů a vysoké inflace. Ta se zvýšila především v letech 1915 – 1918 na 47 %, poté klesala a rok 1921 nastala deflace. Přesto bylo toto zvýšení cenové hladiny pořád výrazně nižší než v ostatních evropských zemích. Po válce se obnovila světová poptávka po nedostatkovém zboží a surovinách. Uvolnění mezinárodního obchodu usnadnilo uspokojování nedostatků, ze kterých se ale poté staly přebytky, tudíž rostly ceny (Tomeš, 2008).

² Pojem „lidský kapitál“ je zde použit samozřejmě s vědomím skutečnosti, že pojem jako takový se objevil v rámci tzv. nové teorie růstu až v 80. letech 20. století.

Mezi válkami se z USA dostavila Velká deprese i do Švédska v letech 1930 – 1931. Zasáhla převážně průmysl a exportní odvětví důležitá pro švédskou otevřenou ekonomiku vlivem klesající poptávky ze zahraničí a dopad pocítila i zaměstnanost. Vysoká míra nezaměstnanosti dosahovala v roce 1934 přes 30 % a vyvolala tak v kombinaci s poklesem reálných mezd výrazné sociální nepokoje. Pokles průmyslové produkce byl podobný poklesu předcházejícího období, v období 1929 – 1933 okolo 20 %. Díky deprecaci švédské koruny a novým technologiím výroby se ale export v roce 1934 dostal zpět do růstu (např. Swedish economic history, 2009).

Situace více než přála levicovým vládám, lidé obecně v takovýchto chvílích volají po větší aktivitě státu v sociální oblasti. V roce 1932 se tak do čela švédské vlády dostali sociální demokraté a pokládali základy sociálního státu. Nejdůležitějším krokem bylo stabilizovat ekonomiku a snížit míru nezaměstnanosti za pomoci deficitního financování ze státního rozpočtu, tudíž došlo k nárůstu veřejných výdajů. Stabilní cenová hladina a nižší úrokové sazby podporovaly snižování nezaměstnanosti. Ta začala klesat, mzdy rostly a politika levicové vlády zahájila svou úspěšnou éru. Posílila se spolupráce mezi odbory a zaměstnavateli, čímž se výrazně omezily stávky a zlepšily pracovní podmínky. Díky tomuto vzniklo ve 40. letech mnoho dohod, které byly důležité pro ekonomický růst. Postupně se švédská ekonomika začínala ubírat směrem k sociální rovnosti ve společnosti, zajištění životního standardu a omezení chudoby na minimum. K těmto všem cílům bylo provedeno mnoho reforem např. v mzdové oblasti, pojišťovnictví, či v důchodovém systému a zajistili tak dostupné vzdělání, lékařskou péči a bydlení pro všechny (Tomeš, 2008).

3.2 Průběh války a poválečné období

Ani druhá světová válka nebyla výjimkou v neutralitě Švédska. Zachovalo si ji po celou dobu trvání války, i když někdy udělalo ústupky ve prospěch nacistů i západních mocností. Účastnilo se opět především jako dodavatel strategických surovin pro Finsko a poté i pro další země, snažilo se na konfliktu zbohatnout. Zprvu bylo Švédsko závislé na obchodu s Německem, protože obsadilo západní Evropu a okolní země. V letech 1940-1943 krylo Švédsko 1/4 německé potřeby železné rudy. Podařilo se mu také vyjednat dohody o obchodu a plavbách v době trvání války s Británií i Německem. Kvůli obavám z napadení učinilo Švédsko opatření ve výši 51 % všech státních výdajů v letech 1939 – 1940. V roce 1943 se rozhodlo neustoupit z neutrality, přestávalo dělat ústupky Německu a orientovalo se spíš na Velkou Británii a USA (Tomeš, 2008).

Přípravy a průběh 2. světové války byly obecně představovány vysokými výdaji na zbrojení a zatížení rozpočtů výrobou zbraní a vojenských potřeb. Ekonomika fungovala na hranici svých možností, pracovali všichni schopní a spotřeba se omezila ve prospěch investic.

Ke konci války vznikly ve Švédsku dva důležité dokumenty, které se týkaly poválečné politiky. První dokument byl vydán vládní komisí pro poválečné plánování pod záštitou G. Myrdala³. Druhý byl vydán demokratickou stranou a odbory. Soustředily se na povzbuzení poptávky při celosvětově očekávané depresi, na dosažení plné zaměstnanosti, zrušení některých regulací (dovoz, mzdy, přiděly zboží). Přesto z dokumentů vyplývala nutnost, aby se vláda podílela více v oblasti investic a zahraničního obchodu. Politika tak dostala víc intervencionistický charakter, znárodnění se ale týkalo pouze produkce ropy a pojištění. Pod kontrolou zůstaly ceny a pohyby kapitálu z důvodu narušeného systému tržních sil po válce.

Během války bylo budování státu blahobytu pozastaveno, nicméně poté nic nebránilo v pokračování této vize. V očekávání hospodářského poklesu vláda učinila opatření na podporu agregátní poptávky v podobě přídavků na děti a navýšení starobních důchodů, regulovala mzdy a ceny, aby zabránila jejich růstu, a prováděla expanzivní fiskální a monetární politiku. Zrušení omezení dovozu společně s apreciací švédské koruny zvýšilo import a poptávku po práci a surovinách. Na rozdíl od roku 1945, kdy běžný účet vykazoval přebytek 1300 milionů švédských korun, rok 1946 již byl ve znamení deficitu 118 milionu a o rok později 1500 milionu. Poválečná očekávání byla mylná, ceny a mzdy i přes opatření rostly, a tak se hlavním problémem místo nezaměstnanosti stala inflace a platební bilance. Rok 1947/49 byl proto ve znamení spíše restriktivní politiky, k nárůstu státní intervence došlo v sektoru bydlení, kde byla bytová výstavba zredukována o 22 %, a v exportních odvětvích. Tuto část 40. let můžeme označit obdobím „potlačené inflace“ (Lindbeck, 1974).

Evropa byla po válce zdevastovaná, kapacitně vyčerpaná a rozpolcená. Británie ztratila své výsadní postavení, Německo bylo poraženo a z velké části zničeno, a tak se zvětšoval prostor pro nastoupení nových lídrů, Spojených států a SSSR. Významného hospodářského růstu se později podařilo dosáhnout také Japonsku, díky likvidaci fašismu. Pro obnovu mezinárodního obchodu a měnové stability byla založena Světová banka a

³ Karl Gunnar Myrdal byl švédský ekonom, sociálně demokratický politik a ministr obchodu v letech 1945 – 1947. Získal Nobelovu cenu za přínos v rozvoji teorie peněz a teorii ekonomických výkyvů a za analýzu vzájemné závislosti ekonomických, sociálních a institucionálních jevů.

Mezinárodní měnový fond. Aby se podařilo obnovit válkou slabá významná průmyslová odvětví, podniky a banky se znárodnovaly (např. Velká Británie) a státu se ponechávala úloha plánování (zejména ve Francii či Nizozemsku)⁴. Směry, kterými se jednotlivé země ubraly, tak daly vzniknout bloku socialistických zemí s centrálně plánovanou ekonomikou a na druhé straně tržním ekonomikám s pravidelnými výkyvy a nestabilitou (Tomeš, 2008).

Je důležité také zmínit kritiku politiky sociálních demokratů ze strany švédské pravicové opozice i nezávislých ekonomů. Ta se nesla především v duchu potlačené inflace a stabilizačních opatření. Uvedme alespoň pár z celé řady názorů a doporučení. Cíl byl stanoven v podobě plné zaměstnanosti a cenové stability. Podle opozice ale byly snahy o plnou zaměstnanost přehnané a jednalo se spíš o „přezaměstnanost“ v duchu „více práce než lidí“, což se neslučuje s tržním prostředím. Kontroly mezd a cen nemohly být úspěšné kvůli existujícímu velkému převisu poptávky po práci a surovinách, takže zvýšení mezd nebylo pouze vinou odborů. Dalším bodem byly kontroly výstavby a udělování stavebních licencí. Kontroly při udělování licence byly prováděny pouze na počátku, ale již nikoliv v průběhu stavební aktivity. V důsledku toho firmy podceňovaly výdaje na projekt výstavby a ty pak byly v konečném stadiu vyšší, než vládní orgány očekávaly. Cenové relace nereflektovaly skutečné výrobní náklady a preference spotřebitelů, což vedlo k neefektivní alokaci zdrojů. Regulace cen nebyla efektivní, protože nebyla centrálně řízena i výroba a kvalita výrobků. Lepší kombinací k dosažení plné zaměstnanosti by podle kritiků byla restriktivní hospodářská politika s vytvářením pracovních míst v nejslabších sektorech ekonomiky, ale bez velkého tlaku na zvyšování agregátní poptávky (Lindbeck, 1974).

3.3 Poválečný vývoj (50. a 60. léta)

Švédsko, nepřímý aktér války, nebylo zničeno jako přímo zúčastněné země. Toto období lze obecně nazvat obdobím „hospodářských zázraků“ a velkých růstů produktivity. Švédsko do této etapy vstupovalo s výhodnou pozicí v podobě nezničené země a s nedestabilizovanou ekonomikou. Válkou rozpolcená Evropa v podstatě stimulovala švédský export, k dispozici měl nedotčenou pracovní sílu a výrobní kapacity. Započal tak přechod v jednu z nejbohatších zemí světa (Swedish economic history, 2009).

⁴ Jednalo se o tzv. indikativní plánování, kdy vláda určí priority hospodářské politiky a způsoby, jakými jich lze v středně a dlouhodobém horizontu dosáhnout.

Obecně se po válce hospodářské politiky některých zemí uchylovaly ke keynesiánství a k podpoře agregátní poptávky, což byl případ Velké Británie a do jisté míry USA. Mnoho evropských zemí uplatňovalo nějakou formu plánování a krátkodobou stabilizační politiku, kterou ovlivňovaly inflaci nebo nezaměstnanost. Ekonomickým lídrem se staly Spojené státy, podobně jako Švédsko měly výhodu svého území nezasaženého válkou. Specifický směr hospodářské politiky po válce nabrala i Francie. Plánování zde mělo podobu indikativního plánu, tzn. všeobecné doporučení vlády pro směr ekonomické aktivity. Švédská vláda chtěla po hospodářské krizi pokračovat se sociální politikou v rámci osvědčené regulované ekonomiky. Trh považovala zejména v rozdělení příjmů za nespravedlivý a bohatství tak přerozdělovala pomocí progresivního zdanění a poté transferů potřebným (Tomeš, 2008).

Již zmíněné švédské exportní suroviny a výrobky hrály důležitou roli nejen v 19. století. Začínaly se vyvážet nejprve surové materiály a v první polovině 20. století se postavení Švédska vyvinulo do producenta a vývozce velmi rafinovaných produktů jako byla kvalitní ocel, dopravní prostředky, stroje a zařízení, a pokračovalo dál. Zatímco průmyslová výroba v roce 1890 čítala 2 % z exportu, v roce 1913 dosáhla 7 %, v poválečném roce 1946 to bylo až 25 % a 40 % realizovala v 70. letech. Takovýto růst byl důsledkem mnoha inovací ve výrobě dosažených pomocí vzdělání na technických školách a technologickým pokrokem. V zákoně zakotvená svoboda podnikání byla klíčovou pro rozvoj nových technologií, motivace podnikatelů a nebyla pak ustanovena žádná legislativa, která by jakkoliv regulovala nové podnikatelské a obchodní aktivity.

S růstem exportů rostla i poptávka obyvatel, která v období války byla utlumena. Nastaly obavy z prudkého nárůstu poptávky a tím zvýšení míry inflace, proto se začala uplatňovat spíše restriktivní hospodářská politika. Cílem bylo dosažení plné zaměstnanosti, nízké inflace v kombinaci se sociální spravedlivou politikou. Než ale vláda přistoupila k restriktivní politice, inflační tlaky, do té doby potlačované během 40. let, se v letech 1951–1952 projeví v rapidní nárůst inflace ze 1,6 % na 16,9 % (také vliv Korejské války). I přes cenové regulace se inflace projevila díky zdražení importu po devalvaci měny. Nutno podotknout, že tato devalvace byla dosti velká – až 30 %. Dále byly přímé regulace spíše nahrazovány liberalizací v zahraničním obchodě a postupně se ke konci 50. let ustupovalo i od přidělování stavebních licencí. Cenové relace byly přenechány konkurenčnímu působení, čemuž pomohlo i vytvoření antimonopolní legislativy (Lindbeck, 1974).

Plná zaměstnanost je ovšem v kontrastu s nízkou inflací. Pro snížení nezaměstnanosti stát prováděl opatření, která by vytvořila pracovní místa a zlepšila mobilitu pracovních sil. Zvýšenými progresivními daněmi zase dosahovala švédská vláda velkého přerozdělování v rámci solidarity a spravedlivosti, tlaku na restrukturalizaci a pozastavení růstu mezd. Myšlenkou sociální a mzdové politiky tehdejších zákonodárců byla rovnost obyvatel. Předpokládali, že rovnější uspořádání kupní síly podporuje makroekonomický výkon. Státní podpory se dostalo také rodinné politice, investicím do lidského kapitálu a vzdělání, dětem a starým lidem (Tajovský a kol., 2009).

Velký podíl na realizovaných sociálních reformách, nejen v tomto desetiletí, měly odbory a také zaměstnavatelé. Sociální zabezpečení se odvíjelo od předchozího platu, takže zde ještě byla motivace pro práci. Realizována byla reforma zdravotního pojištění, která spočívala v platbách povinného zdravotního pojištění. K rostoucím základním penzím později přibyla dodatečná, závislá na předchozím příjmu (až do výše 60 %). Nezapomnělo se ani na rodiny s dětmi, které pobíraly přídavky na děti. V bankovním sektoru došlo k restrikci cestou úvěrových stropů, zvýšením povinných minimálních rezerv a ovlivňováním úrokových sazeb podle žadatelů o půjčku. Chybou byla stále nízká úroková míra, která vyvolávala převis poptávky žadatelů a způsobila na počátku 70. let finanční krizi. Banky díky tomu přišly o většinu svých rezerv (Tomeš, 2008).

Kolem roku 1960 se začala zvyšovat role nepřímého zdanění v podobě poplatků na sociální zabezpečení od zaměstnavatelů a daně z obratu (později DPH). Byly zřízeny i penzijní fondy pro odvod příspěvků od firem (protiinflační opatření), které rychle expandovaly, protože vybrané poplatky velmi převyšovaly výdaje. Příspěvky do penzijního systému mimo jiné okamžitě snižují spotřebitelskou poptávku po zboží. Díky stále většímu rozpínání státu blahobytu vláda průběžně navyšovala toto zatížení až do neúnosnosti. Vždyť celková daňová kvóta (včetně sociálního pojištění) v poměru k hrubému domácímu produktu stoupla z 25 % v polovině 50. let na asi 50 % začátkem let sedmdesátých. Pro srovnání s průměrem v západní Evropě, zde byl nárůst z 29 % na 35 % (Lindbeck, 1974).

Přestože vládní intervence pomalu rostly, v roce 1950 byl veřejný sektor menší než ve většině zemí – zhruba 25 % HDP, přibližně jako v USA a Švýcarsku. V polovině 20. století bylo nejvíce výdajů ze státního rozpočtu vydáváno na zajištění životního standardu a to v podobě penzí, dávky v nemoci, v nezaměstnanosti, rodinné politiky a podpory bydlení. Do 50. let se podíl veřejných výdajů pohyboval v souladu s ostatními zeměmi OECD, ale od 60. let

začal výrazně narůstat. Zvýšení bylo znatelné u výdajů na zdraví, nemocniční péči a sociální služby (Tajovský a kol., 2009).

Cíl snížení nezaměstnanosti se dařilo plnit poměrně úspěšně, v těchto deseti letech se pohybovala kolem 1 – 3 %, ale čím dál větší mírou se podílel veřejný sektor na vytváření pracovních míst. Zatímco v roce 1945 zde pracovalo 8 % zaměstnanců, v 70. letech to bylo více než 20 %. Zvyšovala se zaměstnanost v sektoru služeb, úbytek byl zaznamenán v textilním průmyslu. Velmi příznivé byly i výsledky ekonomické výkonnosti Švédska, kdy v 60. letech dosahoval růst reálného HDP na obyvatele 5 % ročně (Tomeš, 2008).

Tabulka 3.1 Vývoj makroekonomických ukazatelů 1950 - 1969

Ukazatele (%)	1950 - 1959	1960 - 1969
Růst reálného HDP na osobu	2,8	4,1
Nezaměstnanost	2,2	1,5
Inflace	4,4	3,7
Saldo běžného účtu / HDP	0,3	-0,2

Zdroj: Tomeš, 2008, str. 176.

3.4 Problémy sociálního státu (70. – 80. léta)

Nejen ve Švédsku, ale celosvětově znamenala 70. léta horší, krizové období. USA se díky stabilizační politice a aktivním sociálním podporám dostaly do zadlužení a rostla inflace. Problémy americké ekonomiky se projevíly také na směnitelnosti dolaru s ostatními měnami a postupně země ustoupily od pevných a přešly na volně plovoucí kurzy. Negativní dopad na všechny ekonomiky měly ropné šoky, které ukázaly, jak náhle bezmocné mohou být západní vyspělé státy. První šok v roce 1973 a druhý o šest let později způsobily výrazný nárůst cen ropy, tudíž pro dovozce také růst nákladů a inflace. Naopak země vyvážející ropu rázem bohatly díky velké závislosti mnoha států na ropě. Cena ropy stoupla až čtyřnásobně a tato krizová situace dala větší důraz na energetickou závislost a omezenost zdrojů. V mnoha zemích tento cenový skok vyústil do *stagflace*, takže musely čelit dvěma hrozbám – růstu inflace i nezaměstnanosti zároveň a zvolit vhodnou fiskální či monetární politiku. Některá opatření spočívala i v zavedení nových daní na ochranu životního prostředí díky větší angažovanosti „zelených politiků“ (Tomeš, 2008).

Rámec švédského sociálního státu byl dokončován koncem 60. let, v průběhu 70. let ještě expandoval, ale začal narážet na své meze. Nicméně v roce 1970 bylo Švédsko čtvrtým nejbohatším členem OECD měřeno v HDP na obyvatele (po USA, Lucembursku a Švýcarsku). Ještě na počátku desetiletí dosahovala švédská ekonomika velmi vysokého růstu okolo 6,5 % ve stálých cenách. Znatelně se ale rozšířila štědrost sociálního systému v podobě sociálního zabezpečení, které v podstatě nahrazovalo příjem, a to bez podstatných podmínek pro jeho získání. Dále stát vyplácel rodinné dávky, přídavky na děti, podporu pro staré občany. Neméně důležité bylo také státní dotování upadajících odvětví průmyslu po ropných šocích. Zastánci radikálnější levice ve vládě prosazovali ještě větší objem sociálních výdajů, než byl v 60. letech a po ropných šocích uplatňovala expanzivní politiku, což změnilo směr dosavadní restrikce. V důsledku toho rostly mzdy, inflace a samozřejmě se to projevilo i na stavu veřejných financí. Bylo to hlavně důsledkem štědrého nastavení sociálního státu, proč od konce 70. let celkové výdaje veřejného sektoru kolísaly v intervalu 60 - 70 % HDP.

Vysoké výdaje byly vypláceny ve prospěch zaměstnanosti, rekvalifikace občanů, vzdělávání a také do zdravotní péče a rodinných služeb. Tyto výdaje byly brány jako investice, které vygenerují úspory v jiných oblastech. Nejprve si sociálně-demokratická vláda budovala své postavení na nižších vrstvách obyvatelstva, tj. dělnících, drobných farmářích a rolnících. Ti se mohli rozhodnout, zda se jim vyplatí pracovat, nebo o ně bude postaráno štědrými transfery. Změna struktury hospodářství směrem ke službám a průmyslu změnila skladbu pracovní síly, veřejný sektor vytvořil mnoho pracovních míst pro úředníky, zvýšila se urbanizace i úroveň obyvatel a tak se změnila voličská základna. Vláda, aby si udržela své postavení, musela sociální systém přizpůsobit standardům střední vrstvy. Především tento posun způsobil zvýšení veřejných výdajů a daní mezi 60. a 70. lety (Tajovský a kol., 2009).

Stále více je znát zaostávání Švédska ve výkonnosti za ostatními evropskými zeměmi. Růst nákladů díky expanzivní politice a sociální štědrosti snižoval konkurenceschopnost a působil nerovnováhu na běžném účtu platební bilance. Švédové si rychle zvykli na velkorysý sociální stát a ztrácela se motivace pracovat. Navíc zdanění se postupně zvyšovalo (celková mezní daňová sazba až 80 – 85 %) a vytvářelo zdroje pro transfery. Nezaměstnanost, která se po ropných šocích celosvětově rostla, švédská vláda řešila vytvářením nových pracovních míst. Ta ale nebyla kryta výkonností ekonomiky. Ve veřejném sektoru se objevily rozpočtové deficity, kterými se pravicová vláda rozhodla bojovat s nezaměstnaností. Začaly tak první debaty o redukci veřejného sektoru (např. Kliková, 2006).

Stát blahobytu snadno a rychle spotřeboval bohatství vytvořené jedinci a trhem s minimálním státem. V letech 1976 – 1982 se k moci dostala konzervativní vláda kvůli růstu nezaměstnanosti i inflace. V tomto období veřejné výdaje dále rostly z 50 % na 65% a vláda přistoupila během 6 let k několikrát opakované devalvaci švédské koruny, aby povzbudila export a růst ekonomiky. Vývoz švédských výrobků již nebyl tak ohromný, jako tomu bylo dříve, protože jejich technologie, důležité suroviny už nebyly tak výnosné a vyspělé oproti úrovni ostatní evropských zemí. Změn doznal daňový systém, kde kleslo zdanění příjmů ve prospěch zvýšení daně z přidané hodnoty. Radikální reformy ale nová vláda neučinila, aby neztratila sociálně „naladěné“ voliče. Vládnutí konzervativců ale narušil a poté i ukončil druhý ropný šok koncem desetiletí, který prohloubil již tak velký deficit obchodní bilance i veřejných financí (např. Norberg, 2002).

V průběhu 80. let uskutečnila politická reprezentace deregulaci zejména monopolů v dopravě, energetickém průmyslu, finančního trhu a také liberalizaci přímých kontrol úvěrů. Téměř nepřetržitá politická moc sociálních demokratů rokem 1982 pokračuje. Opětovně tak došlo k navýšení v oblasti dávek v nezaměstnanosti (až do výše 90 % čistého příjmu), delší době dovolené a v témže roce nástupu sociálních demokratů zpět do čela vlády byla provedena 16% devalvace švédské koruny na podporu exportu. Ve spojení s tím byla předmětem zájmu obrana před rostoucí inflací. V 70. a 80. letech se pohybovala kolem 10 %, což bylo o několik procent vyšší číslo než v jiných evropských státech.

Zaměstnanost ve veřejném sektoru dosáhla až k 40 % všech zaměstnanců ke konci období. Současně se prosazovala aktivní politika na trhu práce na podporu nabídky i poptávky, na rekvalifikace a zvýšení mobility pracovních sil. Takto dotovaná zaměstnanost a další problémy jednotlivých částí ekonomiky zvýšily deficit státního rozpočtu na 13 % HDP v letech 1982/83, ale v dalších letech se rozpočtová situace lepšila a v roce 1988 byl rozpočet přebytkový. Tomu napomohl pokles cen ropy a po nástupu nového premiéra v roce 1986 byla implementována řada tržních opatření v oblasti daní a pozornost se směrem od nezaměstnanosti ubírala spíše na stabilizaci inflace (např. Tomeš, 2008).

Tabulka 3.2 Vývoj makroekonomických ukazatelů 1984 - 1989

Ukazatele (%)	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Roční přírůstek spotřebitelských cen	8,0	7,4	4,2	4,2	5,8	6,4
Roční přírůstek HDP	4,0	1,9	2,3	3,1	2,3	2,4
Nezaměstnanost	3,3	2,9	2,7	2,2	1,8	1,6
Roční přírůstek exportu	6,9	1,2	3,7	4,3	2,8	3,7
Roční přírůstek importu	5,4	7,8	4,5	7,7	5,3	7,4

Zdroj: Karpová, 2006, str. 28

3.5 Krize švédského modelu (90. léta)

Jak už název kapitoly napovídá, v tomto období se projeví všechny problémy a nestabilita ve švédské ekonomice. Doposud nastavené parametry sociálního státu již přesahovaly možnosti veřejných financí. Znovu zvolená sociálně demokratická vláda dostala zemi do velkého zadlužení a vládních deficitů. Mezi protržní opatření patřilo i snížení daňové zátěže, které zvýšilo úspory obyvatel. Již bylo zmíněno, že vysoké progresivní zdanění působilo až nemotivačně, rozměr transferů se již nedal „uživit“, což vedlo k neefektivitě veřejného sektoru. Na počátku období nastala další ropná krize a recese u obchodních partnerů – Finska, USA a Velké Británie. Pro švédskou ekonomiku to znamenalo v roce 1991 až 1993 dokonce pokles HDP, růst nezaměstnanosti (do té doby velmi nízké) až na 9,4 % a v důsledku toho také deficit státního rozpočtu 14 % v roce 1993. Rozpadem Sovětského svazu se švédskému průmyslu rozpadlo i částečné odbytiště vývozu a průmyslová produkce poklesla o 15 % oproti svému maximu. Měřeno v HDP na obyvatele se Švédsko propadlo ze 4. místa v roce 1970 na 16. pozici o dvacet let později (např. Tomeš, 2008).

Tu hlavní příčinu najdeme zejména v 80. letech a náhlé deregulaci finančního trhu. Stát přestal regulovat poskytnuté úvěry a tak banky rozhodovaly v zájmu efektivní alokace kapitálu o objemu poskytnutých půjček i úrokové míře. Velká expanze úvěrů pro privátní sféru ekonomiku přehřála, ta rostla jen díky spotřebě obyvatel, ale s ní také inflace. Mezinárodní recese a válečný konflikt situaci dále negativně podpořili. Další krize uvnitř ekonomiky se udála v měnové politice, neboť jistota investorů slábla. Masivně přesouvali své finanční prostředky jinam a rapidně vzrostla téměř 5násobně úroková míra na přelomu let 1991/92, zatímco inflace výrazně klesla a cenová bublina na trhu nemovitostí tak splaskla.

Banky ale podcenily při poskytování úvěrů dostatečné prověření splácení a vůbec ziskovosti projektů, na které byly určeny. Nejvíce ztrátové byly půjčky zajištěné nemovitostmi (hypotéky). Vyvrcholením měnové krize tedy byly bankroty a pokles ekonomické aktivity.

Řešením krize, nehlubší od dob Velké deprese 30. let, byla restriktivní politika a další reformy. Většina reforem nutných pro změnu stavu ekonomiky byla uskutečněna liberální vládou, která byla zvolena na období 1991 až 1994, ale poté sociální demokraté pokračovali v podobném rázu. Bylo nutné změnit nastavení sociální politiky tak, aby byla dlouhodobě udržitelná z pohledu veřejných financí, které vykazovaly deficit. Zdaleka se však nejednalo o odklon od státu blahobytu. Restrikce na výdajové straně rozpočtu se projevila úsporami na vyplácených penzích, přesměrováním nemocenských dávek směrem k zaměstnavatelům a na příjmové straně například pozdější odchod do důchodu až na 67 let. V rámci deregulace se zvýšilo nájemné bytů a stát omezil dotace na bydlení. Tolik potřebné zvýšení příjmů v rozpočtu nebylo příliš výrazné díky poklesu ekonomické aktivity, ale také kvůli snížení daňové zátěže. Výdaje získané snížením penzí a některých dávek se uplatnily v aktivní politice zaměstnanosti, která musela podpořit větší množství nezaměstnaných nežli dříve – téměř 10 %. Nedostatečný přísun příjmů tak způsobil deficit veřejných rozpočtů ve výši 14 % HDP a veřejný dluh 80 % HDP v roce 1993 (Tomeš, 2008).

Další změny byly v deregulaci trhů a privatizaci (energie, pošta, telekomunikace) či přeměně některých státních podniků na akciové společnosti. S tím souvisela také restrukturalizace těchto povětšinou velkých společností, působení v tržním a konkurenčním prostředí a samozřejmě i redukce počtu zaměstnanců. Paradoxně, propouštění vedlo k růstu produktivity díky velké zaměstnanosti v státním sektoru (i když už ne v takové míře). I přesto si stát udržel pozici největšího zaměstnavatele (Steiger, 2005).

Prudký odliv zahraničních investic se projevil jako neudržitelný v systému fixního měnového kurzu, proto Švédsku v roce 1992 přešlo z fixního na kurz plovoucí. Tento přechod vyvolal velkou depreciaci měny, což výrazně posílilo dynamiku exportu v letech 1993 až 1995, důležitého pro povzbuzení růstu ekonomiky. V bankovním sektoru došlo k restrukturalizaci bankovních ústavů z důvodu velkého podílu klasifikovaných úvěrů. Vláda pomohla jen těm výhledově opět ziskovým, zaručila se za ně a tím udržela jejich důvěryhodnost i v očích zahraničních klientů. Dopadem restrukturalizace finančních i nefinančních institucí byl také nezbytný růst nezaměstnanosti, se kterým vláda v rámci

zeštíhlení státního aparátu již počítala na rozdíl od nárůstu v 70. letech (Swedish economic history, 2009).

Rozpad Sovětského svazu ovlivnil integrační myšlenky ve Švédsku. Výrazným podnětem byly také integrační ambice Norska, Finska a Rakouska, které o vstup do Evropské unie usilovaly. Švédsko bylo od roku 1960 jedním z původních členů Evropského sdružení volného obchodu (ESVO) a také formou dohod s jinými státy si zajišťovalo určité (výhodnější) podmínky pro vývoz a dovoz zboží a výrobků. Postupně se mnoho zemí stalo členy Evropských společenství (např. Velká Británie, Dánsko, Portugalsko). Pro švédskou ekonomiku byl důležitým integračním impulsem ekonomický pokles a výkyvy v exportu výrobků do ostatních zemí. V předchozích desetiletích velmi výkonná ekonomika s vysokými růsty HDP, přírodním a nerostným bohatstvím a známá svou neutralitou neměla potřebu se přidružovat a být pod jistou kontrolou v rámci společných rozhodování. V tomto krizovém období se ale ukázalo, že řešení zejména exportních a investičních problémů nebude tak jednoduché při současném stavu ekonomiky. Výsledkem přiklonění se k integračnímu seskupení byla žádost Švédska o vstup do Evropských společenství v roce 1991. Rozhodnutí ani tak nevyplývalo ze změny postojů a národní svébytnosti, ale spíš z ekonomického hlediska. Hlasování probíhalo formou referenda, které nebylo nikterak přesvědčivé ve prospěch sloučení s Evropskými společenstvími, nicméně nadpoloviční většinou se tak stalo. Po absolvování všech nezbytných procedur a vyjednávání se Švédsko připojilo v roce 1995 již k Evropské unii (Karpová, 2006).

I přes kritický postoj k uplatňovaným politikám EU (fiskální, ekologické, sociální apod.) muselo i Švédsko přijmout společnou legislativu a omezit sociální výdaje. Od poloviny 90. let se hlavním zájmem vlády stalo snižování deficitů a zadluženosti, každoroční rozpočtové přebytky ve spojení se snížením sociálních výdajů a růstem HDP. Úsporná opatření se netýkala jen rozpočtu státního, ale samozřejmě i rozpočtů místních samospráv. Státní dotace již nejdou pouze na nejchudší části země, ale také podle potřeby obyvatel na podporu regionálního či obecního zdravotnictví, školství a sociálních služeb (pro děti, staré lidi apod.), také na životní prostředí a bezpečnost. Po implementaci větších strukturálních reforem a protržních prvků počátkem 90. let se postupně podařilo ekonomiku stabilizovat. Přispěl k tomu nejen vstup do Evropské unie jako plus pro investory, ale také technologické inovace v důležitých exportních odvětvích jako je strojírenství, služby a výroba dopravních prostředků (např. Steiger, 2005).

Od roku 1996 Švédsko vstoupilo do etapy post-industriální společnosti, neboť v zemědělském sektoru byly zaměstnány pouhé 3 % obyvatelstva. V letech 1998 až 1999 bylo meziroční tempo růstu HDP mezi členskými státy nadprůměrné zejména díky vysoké domácí poptávce, rovněž export a import. Nezaměstnanost nevykazovala výraznější změny, nastartován byl vzestupný trend a až od roku 1998 postupně klesá, stejně tak inflace. Dá se říci, že od té doby vykazuje ekonomika pozitivní tendence ve všech základních ohledech. Dařilo se snižovat veřejné zadlužení, které bylo až u hranice 80 % HDP, na 65 % roce 1999. Příznivý vývoj měl zahraniční obchod a soukromá spotřeba, kde nemalou měrou přispělo také snižování přímých daní u právnických osob (objem prostředků byl ale stále velký). Daň z příjmu fyzických osob byla na vysoké úrovni, což zajišťovalo prostředky pro již konsolidované, od roku 1998 přebytkové, veřejné finance. Vláda se poučila z předchozích chyb a prováděla zodpovědnou, mírnější sociální politiku a prostředky do školství či zdravotnictví byly mnohem adresnější. Hodnocení období po vstupu do Evropské unie ze strany švédské vlády a veřejného mínění však hovoří o nespokojenosti ve smyslu velkého obětování za cenu malých přínosů z členství (Karpová, 2006).

Tabulka 3.3 Vývoj makroekonomických ukazatelů 1990 - 1999

Ukazatele (%)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Roční přírůstek HDP	1,4	-1,1	-1,4	-2,2	3,3	3,9	1,3	2,1	3,6	3,8
Roční přírůstek spotřebitelských cen	10,4	9,4	2,2	4,7	2,2	2,5	0,5	1,8	1,0	0,7
Nezaměstnanost	1,7	3,1	5,6	9,1	9,4	8,8	9,6	9,9	8,2	6,7
Roční přírůstek exportu	1,6	-2,3	2,3	7,6	14,0	12,9	6,1	13,7	8,4	5,2
Roční přírůstek importu	0,7	-4,9	1,1	-2,5	13,2	10,2	3,7	12,5	11,2	5,0
Roční přírůstek domácí poptávky	0,9	-2,1	-1,8	-5,2	2,5	2,6	0,1	0,5	3,5	3,9
Roční přírůstek veřejné spotřeby	2,6	2,8	-	0,2	-0,7	-0,9	-0,2	-1,1	3,2	1,7

Zdroj: Karpová, 2006, str. 28 – 30.

3.6 Vývoj po roce 2000

V průběhu předchozího desetiletí si krize vyžádala zásadní reformy pro záchranu fungování sociálního státu. V roce 2002 zvítězili sociální demokraté a podporu měli od Levicové strany a Strany životního prostředí. Přijatá opatření byla zejména v rozpočtové, kurzové a měnové politice. V hlavních oblastech, na kterých je založen princip státu blahobytu, ke změnám sice došlo, ale stále zůstala nastavena a platila celá řada původních ustanovení v sociální, daňové oblasti a v politice trhu práce.

Nastartovaný trend růstu HDP z druhé poloviny 90. let se držel až do nového tisíciletí v nadprůměrné hodnotě 4,3 % v roce 2000. Důležití hráči jako USA, země EU i Japonsko byli ve fázi konjunktury, což podporovalo vývoz Švédska. Rostla i domácí spotřeba, ale obchodní bilance se i přes vysoký import držela v přebytcích. Prosperita se projevila i na zájmu zahraničních investorů, čemuž napomohla i nízká míra inflace, a snížila se nezaměstnanost na 5,6 %. Veřejné výdaje byly i nadále omezovány, aby se ozdravil stav veřejných rozpočtů a vládního dluhu, takže výkon ekonomiky byl tažen především spotřebou soukromou.

Podle prognóz na rok 2001 a rok následující mělo dojít ke zpomalení růstu ekonomiky a k růstu inflace. Skutečný růst ekonomiky byl ale pouze 1 %, což bylo značně méně, než se očekávalo. Nicméně nejednalo se o žádné zásadní narušení stability, švédská výkonnost se dostala něco málo pod průměr zemí EU, ale stále vykazovalo lepší výsledky než Spojené státy i Japonsko. Na vývoj těchto skutečností se váže i úroveň domácí poptávky a investiční aktivity, které v důsledku toho oslabily. Stagnovala zejména soukromá spotřeba, zatímco veřejná se mírně navýšila (to však výrazně neovlivnilo celkový pokles domácí poptávky). Meziročně se utlumil vývoz i dovoz, přesto bilance vykazovala přebytky, jak obchodní, tak celého běžného účtu. Nezaměstnanost se postupně zvyšovala od roku 2001. Negativním konstatováním byl růst spotřebitelských cen, který se v roce 2001 téměř zdvojnásobil oproti předchozímu roku, a proto také do jisté míry zbrzdil ekonomické oživení.

V roce 2002 a 2003 nebylo oživení růstu HDP příliš dynamické. V této době prosperovaly země střední a východní Evropy. Zvyšování exportu do Spojených států, které po útlumu již vykazovaly růst HDP, a povzbuzení domácí poptávky (tentokrát při poměrně velké převaze veřejné části) napomohlo k oživení ekonomiky Švédska. Veřejné finance se dostaly se do deficitu, ale neohrozilo to snižování veřejného dluhu. Inflace se vyvíjela ve výkyvech - v roce 2002 poklesla na 2% hranici a podpořila růst HDP, další rok již ale znovu

rostla. Stále platí, že oproti jiným evropským ekonomikám bylo Švédsko stále v poměrně příznivé situaci. Zatím pouze USA a Japonsko vykazovaly růst okolo 3 % HDP. Veřejné výdaje byly snižovány, aby se opět rozpočty dostaly do přebytku. Zazněla i doporučení pro Švédsko ze strany OECD ve prospěch změny zejména sociálních služeb kvůli stárnutí obyvatelstva, což vyžadovalo přizpůsobení důchodového systému, který trápí vyspělé ekonomiky dodnes. Podobně dlouhodobým problémem se ukázala být také mobilita pracovní síly a imigrace. Švédské zboží se ukázalo být velmi konkurenceschopné, díky snížení přímých daní se zlepšila situace pro investory a tento potenciál byl podněcován výdaji na vývoj a výzkum, které dosahovaly v roce 2002 až 4 % HDP (asi dvakrát více než průměr Evropské unie) a investicemi do lidského kapitálu (Karpová, 2006).

Nelze opomenout další neméně důležitou událost roku 2003, a sice referendum o přijetí společné měny euro ve Švédsku. Co se týče konvergenčních kritérií pro vstup do eurozóny, splňovalo Švédsko všechna kritéria kromě kurzového, protože nebylo účastníkem Evropského systému měnových kurzů ERM II. Jak již bylo zmíněno výše, podařilo se konsolidovat veřejné finance (dluh byl k roku 2003 52 % HDP) a rozpočet byl přebytkový. Průzkumy veřejného mínění ukázaly, že odpůrců přijetí bylo stále více a souhlasila by asi jen 1/3 obyvatel. V září roku 2003 referendum dopadlo v neprospěch připojení se ke společné měně a tak stejně jako například v Dánsku se tímto krokem dala najevo nevole ke stále hlubším vazbám v integračním procesu. Lidé ve Švédsku si zřejmě uvědomili, jakou výhodou může být možnost uplatnit svou fiskální a monetární politiku bez ohledu na to, jaká se uplatňuje v jiných státech Evropy. Členství v eurozóně tyto možnosti značně omezuje i v daňové a kurzové politice (Sojková, 2003).

Konečně rok 2004 byl rokem velmi příznivého růstu HDP, který byl téměř 4 % a výrazného snížení cenové hladiny k 1 %. Stále platí vyšší odvody na sociální a zdravotní pojištění, důchody, které platí 30 % zaměstnavatel a 7 % zaměstnanec. Zachovala se výrazná daňová progrese, která u vyšších příjmů konečnou částku zmenšila až na polovinu. Nezaměstnanost v tomto roce vzrostla na 7,4 %, s čímž se pojí výdaje na podporu v nezaměstnanosti. Ta náleží každému po dobu jednoho roku, kdo pracoval minimálně půl roku ve výši 80 % předchozího výdělku. Problémem bylo nedostatečné vytváření pracovních míst v soukromém sektoru i přes velký ekonomický růst, časté absence v práci a nízká flexibilita pracovních sil. Přebytky v rozpočtu byly využity na garanční důchodový fond do

dalších let, přestože přes 40 % ekonomicky aktivních si přispívalo na penze i v soukromých fondech (např. Tomeš, 2008).

Vývoj Švédska po 10 letech členství v EU je hodnocen poměrně kladně ve smyslu zvýšení průměrného ročního tempa růstu ekonomiky, které bylo podpořeno snižováním veřejných výdajů (vynucené vstupem do EU) a také přílivem zahraničních investic. Dlouhodobě stabilní byl přebytek obchodní bilance, i celého běžného účtu. Nepochybně měl vstup do EU příznivý dopad na přístup k evropským trhům, nicméně velký podíl má samotné švédské vývozní portfolio, strategicky rozložené i mimo země EU - významná role USA, Japonska či Kanady (Karpová, 2006).

Od roku 2006 středopravicová vláda pokračovala v zavádění dalších tržních prvků do ekonomiky – privatizovala některé státní podniky, redukovala dávky, naopak také snížila i daň z příjmů. Je jasné, že některé z těchto politických opatření se ve Švédsku mohou dostávat do střetu s tradičním rovnostářstvím, přinejmenším v krátkodobém výhledu. Velikou otázkou ukrytou za současnou vlnou liberalizace je tedy to, zda jsou tyto reformní tendence politicky udržitelné (Lindbeck, 2007)

Tabulka 3.4 Vývoj makroekonomických ukazatelů 2000 - 2009

Ukazatele (v %)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Růst reálného HDP	4,3	1,0	2,2	2,0	3,8	3,2	4,3	3,3	0,6	5,3
Inflace	1,3	2,7	2,0	2,3	1,0	0,8	1,5	1,7	3,3	1,9
Nezaměstnanost	5,6	5,8	6,0	6,6	7,4	7,6	7,0	6,1	6,2	8,3
Export k HDP	46,5	46,3	44,4	43,5	46,0	48,4	51,1	51,9	53,5	48,4
Import k HDP	40,2	39,6	37,6	36,7	37,8	40,6	43,0	44,4	46,8	41,9
Veřejný dluh k HDP	52,8	54,3	52,4	52,0	51,1	50,4	45,0	40,0	38,3	41,9

Zdroj: Eurostat, 2011; vlastní úprava

V důsledku nedávné finanční krize, přirovnávané ke krizi z 30. let, Švédsko zaznamenalo v roce 2008 pokles HDP a kopírovalo tak celosvětový trend. Průvodními jevy poklesu výkonnosti byl pokles exportu i importu, útlum v domácí spotřebě a investiční aktivitě, což vyvolalo snížení cenové hladiny. Po postupném růstu zaměstnanosti v posledních letech krize zapříčinila propouštění zaměstnanců z podniků, což narušilo snahu vlády zvýšit

participaci obyvatel na ekonomické aktivitě. Jedním z nejvíce postižených odvětví byl, stejně jako ve většině vyspělých zemí, automobilový průmysl (např. Volvo, SAAB) a vláda automobilkám poskytovala záchranné finanční prostředky. Ve druhé polovině roku 2008 oslabila švédská měna, což mohlo být mírnou pomocí pro export. Ani Švédsko neminul nárůst vládního dluhu s rostoucími výdaji na podporu oslabující zaměstnanosti, některých průmyslových odvětví a finančního sektoru pro střednědobý horizont (Ekonomická situace švédska a dopady globální finanční krize, 2009).

S odstupem času po postupném zotavování ekonomik zhodnotila situaci OECD. Uvádí, že tato krize ve Švédsku byla krátká a rychle se z ní zotavilo díky rozsáhlým reformám z 90. let, které pomohly k obnovení fiskální udržitelnosti uplatněním vhodného rámce monetární politiky, zlepšením trhu práce a sociální politiky. Do recese v období 2008/2009 tedy vstoupilo se silnými ekonomickými základy, institucemi a také díky zdravé fiskální pozici. Snížení daní bylo přínosem jak pro poptávku z krátkodobého hlediska, tak i pro nabídkovou stranu v delším horizontu. Švédsko čelilo krizi s relativně nízkým vládním dluhem a s rozpočtovým přebytkem. Lze tudíž v této zemi očekávat nižší fiskální tlaky z hlediska stárnoucí populace než v jiných zemích OECD. Pokud bude rostoucí naděje na dožití zvyšovat obecný blahobyt, pak k posílení fiskální udržitelnosti by přispělo posunutí hranice odchodu do důchodu z 67 na 69 let a její sblížení s průměrným věkem dožití.

V rámci monetární politiky byly agresivně snižovány úrokové sazby, bylo užíváno výjimečné vládní podpory finančnímu systému, díky čemuž se podařilo zvládnout hloubku a délku recese. Přes expanzi vládních podpor musela naproti tomu monetární politika být přísná a podporu z její strany omezit. Byl stanoven inflační cíl dle celkového indexu spotřebitelských cen, který ve Švédsku zahrnuje i hypoteční splátky, a proto je citlivý na výši úrokové míry, kterou centrální banka Riksbank držela různými prostředky na nižší úrovni avšak zajišťující stabilní cenovou hladinu. Nyní začíná pozvolna zvyšovat repo sazbu a postupně v ozdravování pokračuje. Růst nezaměstnanosti byl menší, než se očekávalo díky reformám 90. let. Nicméně stále zůstává daňová sazba pro nízkopříjmové skupiny vyšší než v jiných zemích OECD. Zvýšené množství nezaměstnaných během krize přestalo být kryto pojištěním v nezaměstnanosti a muselo se spoléhat na dávky sociální pomoci. I když již musí být splněna kritéria k nároku na podporu, měly by být přísnější sankce za neplnění požadavků na hledání zaměstnání (Economic Surveys Sweden 2011).

4. SOUČASNÁ POZICE ŠVÉDSKA – KOMPARACE

MAKROEKONOMICKÝCH UKAZATELŮ V EVROPSKÉM KONTEXTU

Tato kapitola již bude zaměřena na aktuální situaci ve Švédsku a v celé Evropské unii. Bývá obvyklé srovnávat vybranou zemi s okruhem těch, ke kterým má v nějakém směru nejblíže. Ani tato komparace nebude výjimkou, a proto bude srovnána švédská ekonomika se státy Evropské unie (někdy i s Norskem a Islandem) nebo s jejím průměrem, jelikož k ní přináleží od roku 1995. Srovnání se bude týkat základního ukazatele makroekonomické výkonnosti v podobě podílů států na HDP Evropské unie a HDP na obyvatele v paritě kupní síly. Další skupinou jsou fiskální ukazatele – veřejné vládní výdaje a příjmy států, schodek veřejných financí a struktura daňového zatížení a jako poslední je dlouhodobá nezaměstnanost. Srovnání bude zacíleno na výraznější odchylky v hodnotách. Data jsou získána ze statistik Eurostatu, aby byla zajištěna jednotná metodika výpočtů a dosažených hodnot. Nicméně je nutno poznamenat, že každoročně bývají statistiky přepočítávány a revidovány, tudíž k odchylkám v hodnotách může dojít i s jednoročním odstupem v nalezených datech.

4.1 Podíl států na HDP Evropské unie

Tento ukazatel poskytuje pohled na relativní ekonomickou velikost všech členských ekonomik založené na hrubém domácím produktu v běžných cenách. Pro srovnání je zde uvedeno Německo s celkově nejvyšším podílem na tvorbě HDP v rámci EU a je vidět, že si udržuje velký odstup od v pořadí druhé Francie. Samotných prvních 5 zemí (viz Tabulka 4.1) s největším podílem vytváří až 71,7 % HDP EU, proto je znatelný rozdíl od skupiny následujících států s podílem každého z nich do pouhých 5 %, kde patří také Švédsko. V krizovém období 2008/2009 je vidět, že u Velké Británie i Švédska se tento podíl o něco snížil, kdežto u Německa a Francie se zvyšoval. Toto není způsobeno pouze změnami výkonnosti ekonomik vzhledem k finanční a ekonomické krizi, ale také výkyvy v měnových kurzech u zemí, které nejsou členy eurozóny a tudíž jejich národní měny vázané na euro mnohdy oslabovaly. V tomto směru pak zaznamenaly významnou expanzi Spojené státy a Japonsko (Gerstberger, 2010).

Tabulka 4.1 Podíl států na HDP Evropské unie (v %)

Pořadí	Stát	2007	2008	2009
1.	Německo	19,6	20,0	20,4
2.	Francie	15,3	15,6	16,2
3.	Spojené království	16,5	14,5	13,3
4.	Itálie	12,5	12,5	12,9
5.	Španělsko	8,5	8,7	8,9
9.	Švédsko	2,7	2,7	2,5

Zdroj: Ch. Gerstberger, European Economic Statistics, Eurostat 2010; vlastní zpracování

4.2 Hrubý domácí produkt na obyvatele

Jedním z nejčastěji používaných ukazatelů je ukazatel ekonomické úrovně země – HDP na obyvatele. Zohledňuje velikost populace a dá se tak porovnat úroveň důchodu v jednotlivých zemích, který připadá na jednoho obyvatele. Existuje možnost jeho vyjádření v eurech dle směnných kurzů nebo přepočtením dle parity kupní síly. Vhodnějším ukazatelem pro tyto účely je vyjádření přepočtené dle standardu kupní síly (PPS⁵), které zohledňuje kromě zmíněné velikosti populace, také rozdíly ve směnných kurzech pomocí parity kupní síly (PPP) a v cenových hladinách.

Lucembursko, které je státem s nejvyšší ekonomickou úrovní v EU, má enormní odstup od všech států. Důvodem je vysoké zastoupení dojíždějících občanů jiných států na jejich pracovním trhu, kteří nejsou započítáni do celkové populace. Švédsko svou úrovní převyšuje hodnotu za celou EU, která je tažena dolů zejména zeměmi připojenými v roce 2004 a později dosahujícími o hodně nižších hodnot (Litva, Lotyšsko, Rumunsko, Maďarsko, Polsko, Portugalsko, Řecko). Nicméně se ukazuje trend, že právě tyto nově přistoupivší, relativně chudší státy, konvergují a jejich ekonomická úroveň roste rychleji než v těch relativně bohatších zemích (Gerstberger, 2010).

⁵ PPS je uměle vytvořená měnová jednotka používaná při mezinárodních srovnáních k vyjádření objemu ekonomických souhrnných ukazatelů. V projektu Evropského srovnávacího programu (ECP) kupní síla 1 PPS odpovídá průměrné kupní síle jednoho eura v Evropské unii (EU 27).

Tabulka 4.2 HDP / ob. v PPS v eurech, 2009; EU 27 = 100

Stát	Švédsko	Lucembursko	Rumunsko	EU 27	Eurozóna 16
HDP/ob. v PPS	28 000	63 900	10 900	23 600	25 600
Poměr k EU 27 (%)	(118 %)	(271 %)	(46 %)	(100 %)	(108 %)

Zdroj: Eurostat, 2011; vlastní zpracování

4.3 Veřejné vládní výdaje a příjmy k HDP

Při definování a následném vyčíslování tohoto ukazatele používá Eurostat ve svých statistikách systému národního účetnictví ESA 95, aby tak vymezil vládní sektor a údaje byly komparovatelné. Zde se tedy jedná o výdaje, kterými vláda (myšleno ústřední vládní instituce, místní vládní instituce i fondy sociálního zabezpečení, přičemž se musí jednat o netržní instituce) zajišťuje veřejné statky a přerozděluje příjmy, což jsou věci, které velmi ovlivňují ekonomiku v každé zemi.

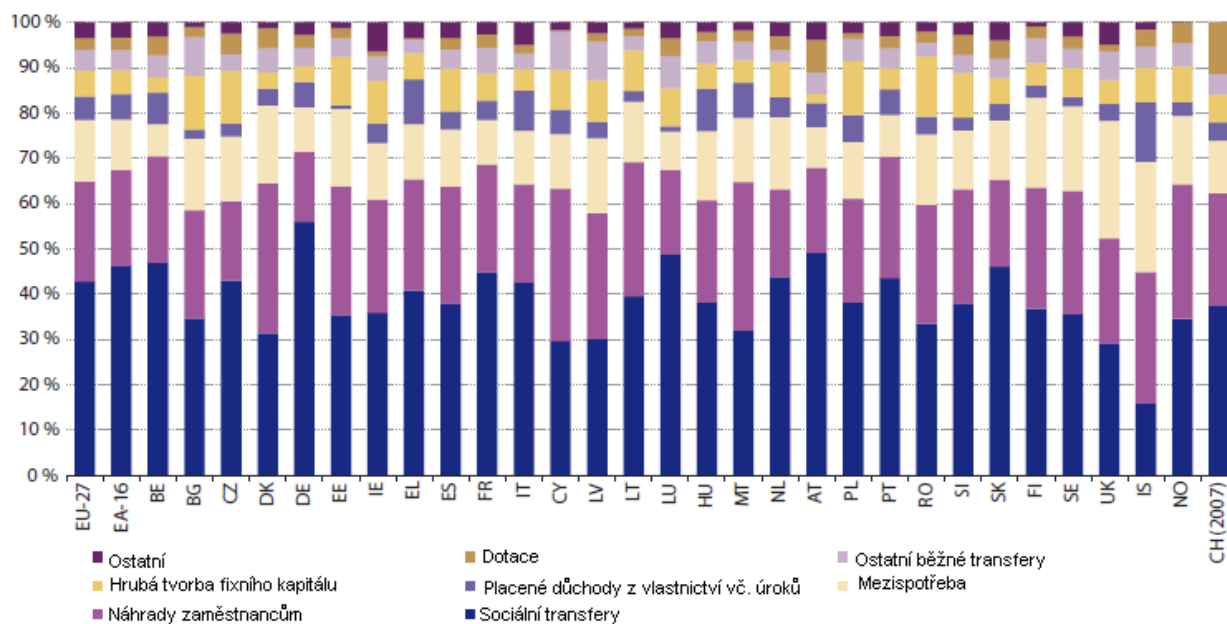
V tabulce 4.3 jsou členské státy s nejvyšším podílem veřejných výdajů k HDP v čele s Dánskem, které je známé s nejvyšší jednotnou daňovou sazbou, tudíž se zde projeví vysoké příjmy veřejných rozpočtů. V Dánsku tvoří sociální transfery o něco menší část vládních výdajů než je tomu ve Švédsku, ale o něco více tam stát zaplatí na kompenzacích pro zaměstnance (33 %), viz graf 4.1. Ve Švédsku a Finsku je nejvyšší podíl mezispotřeby z celkových výdajů mezi členskými státy (19,9 % resp. 18,6 %). V těchto bohatších zemích již není tak významný podíl výdajů na tvorbu fixního kapitálu jako v zemích, které přistoupily k EU v roce 2004 a měly značné rezervy v této oblasti. Nejnižší podíl vládních výdajů byl zaznamenán v Rumunsku, Slovensku a Bulharsku, kde hodnota dosahovala okolo 40 % HDP. V meziročním srovnání s rokem 2008 došlo (kromě Malty) k nárůstu těchto výdajů ve prospěch podpory ekonomiky následkem finanční krize, nejvíce v Německu či Finsku o více než 6 procentních bodů. Island, ačkoliv není členem EU, byl krizí velice poznamenán, avšak i jeho výdaje klesly z 57,8 % v roce 2008 na 51,5 % (částečně díky započítání předpokládaného dluhu). V roce 2009 vyplatil Island výrazně nejméně na sociálních transferech v porovnání se celou EU, asi 15 % HDP (Jurkonienė, 2010).

Tabulka 4.3 Veřejné vládní výdaje k HDP (v %), 2009

Stát	Dánsko	Finsko	Švédsko	Island
Vládní výdaje k HDP	58,7	56,1	55,8	51,5

Zdroj: R. Jurkonienė. European Economic Statistics, Eurostat 2010; vlastní zpracování

Graf 4.1 Skladba vládních výdajů, 2009

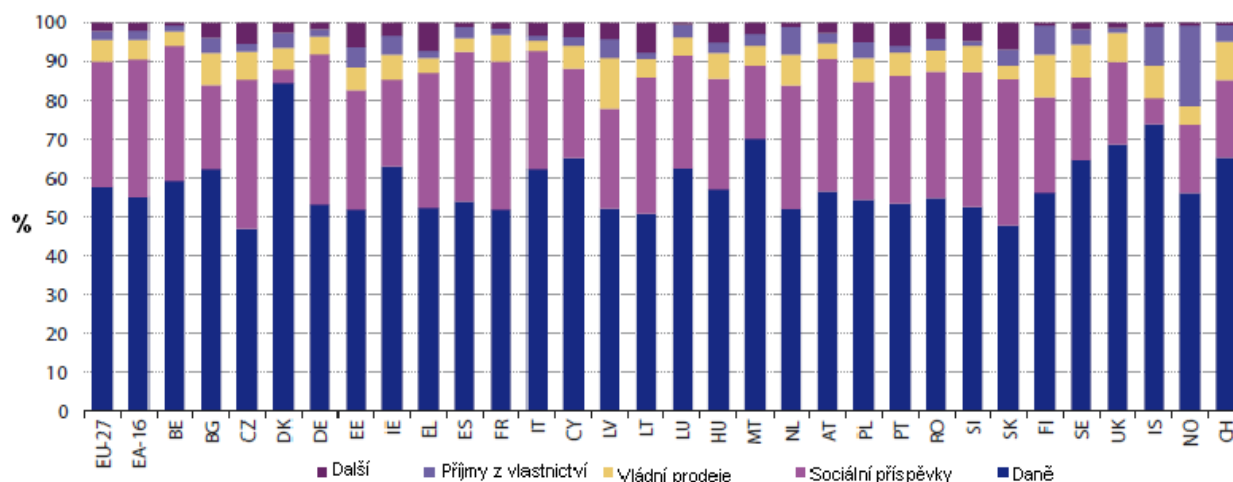

Zdroj: R. Jurkonienė. European Economic Statistics, Eurostat 2010, str. 53; vlastní úprava.

Co se týče vládních příjmů, z grafu 4.2 je vidět, že všeobecně tvoří jejich hlavní část daně a sociální příspěvky (v EU 57,6 % a 32,3 %). Zemí s nejvyššími celkovými vládními příjmy je v roce 2009 opět Dánsko (DK) s 55,8 % HDP a po něm Švédsko (SE) s 55,7 % HDP, což je samozřejmě výsledkem vysoké míry zdanění. Naproti tomu Litva, Lotyšsko, Rumunsko, Španělsko a další mají tento podíl menší než 35 % HDP. Je vidět, že Česká republika a Slovensko mají nejmenší procento daňové části příjmů – okolo 46 %, přičemž podíl sociálních příspěvků na příjmech je v ČR 44,9 %, což je nejvíce z celé EU. Například ve Švédsku je podíl daňových příjmů asi 64 %, zatímco v Dánsku tvoří 84,5 %. Naproti tomu švédské příspěvky na sociální pojištění čítají asi 20 % kvůli sociálnímu systému podobně jako v Dánsku, ale tam tvoří méně než 4 %, protože hlavním zdrojem vyplácení sociálních transferů jsou zde daně z příjmů. Naopak na Islandu (IS) sociální příspěvky tvoří pouze

6,7 %, daňové příjmy 73,8 % a větší část než v jiných zemích (kromě Norska) jsou příjmy z vlastnictví (Jurkonienė, 2010).

Graf 4.2 Skladba vládních příjmů, 2009

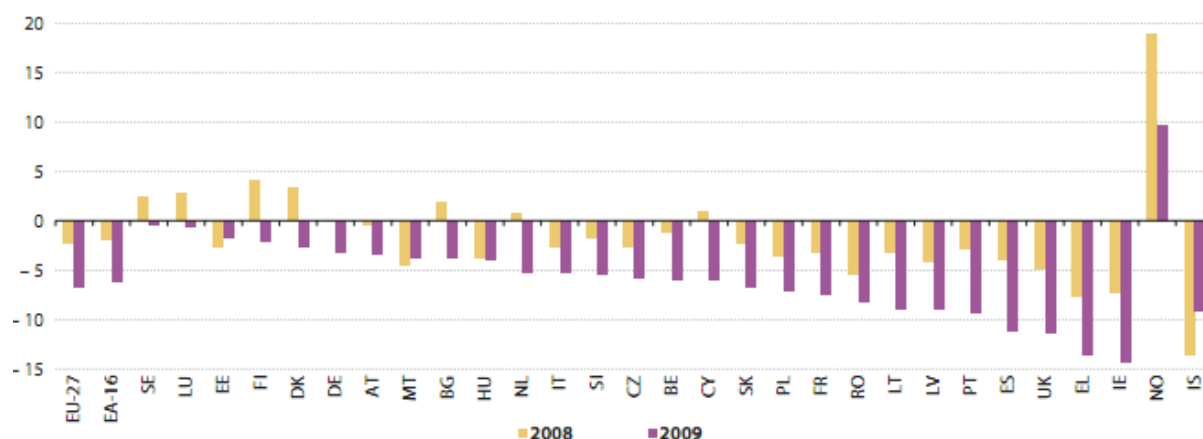

Zdroj: R. Jurkonienė. European Economic Statistics, Eurostat 2010, str. 56; vlastní úprava.

4.4 Schodek veřejných financí

Tento ukazatel je jedním z Maastrichtských kritérií pro vstup do eurozóny, tudíž je mu věnována velká pozornost u každého členského i kandidátského státu především v poslední době poznamenané ekonomickou krizí. Kritérium schodku veřejných financí jsou maximálně 3 % HDP. Evropská unie jako celek se do roku 2008 držela pod touto hranicí, ale v roce 2009 se deficit vyšplhal na 6,8 % HDP. Rostoucí trend byl ve všech státech kromě Malty a Estonska, které na přelomu těchto krizových let svůj schodek snížily. Švédsko bylo jednou ze zemí, které v roce 2008 vykazovaly přebytek, a další rok se dostalo do deficitu -0,5 %. Jak je vidět v grafu 4.3, tento propad byl velice mírný podobně jako v Lucembursku (-0,7 %) či Finsku (-2,2 %) a stále tak tyto státy plní toto konvergenčnímu kritériu. Úplnou výjimkou je Norsko, jako člen EFTA, který v obou letech vykazovalo poměrně vysoké přebytky (9,7 % HDP v roce 2009), a také Island jako nečlen EU dokázal deficit poměrně dosti snížit v roce 2009 (-9,1 %). V největším propadu se ocitlo Řecko, které až dodnes musí využívat finančních podpor z nadnárodních institucí a bylo nuceno provádět značné reformy, aby byl stát jako celek udržitelný. Podobná situace byla v Irsku a Velké Británii, avšak zdaleka ne v takovém rozsahu. Dá se říci, že za celkovým trendem prohloubení deficitů je zcela nepochybně finanční a ekonomická krize, která si vyžádala státní intervence ve prospěch upadajících průmyslových odvětví a na podporu finančních sektorů (Jurkonienė, 2010).

Graf 4.3 Schodek veřejných financí k HDP (v %), 2008 a 2009

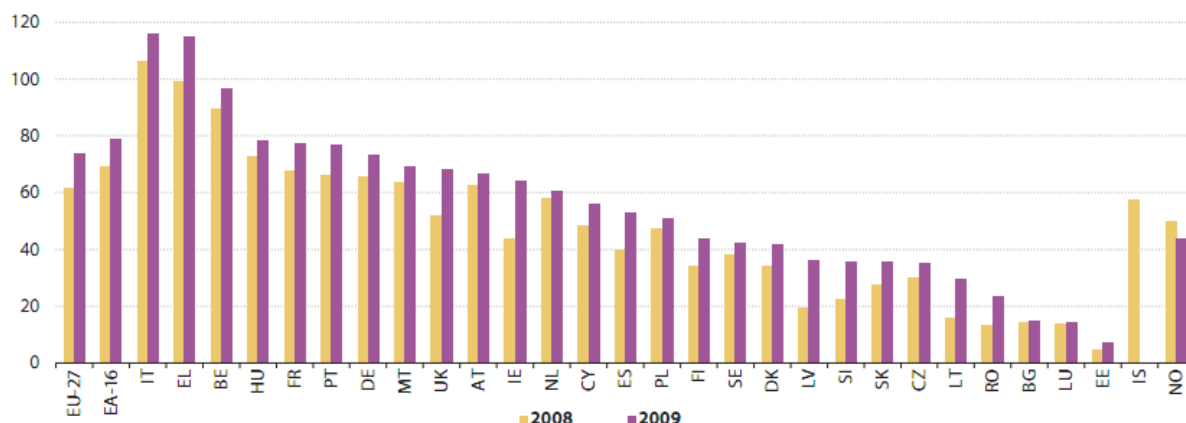
Zdroj: R. Jurkonienė. European Economic Statistics, Eurostat 2010, str. 67.

4.5 Veřejný dluh

K měření či posouzení fiskální udržitelnosti se používá podíl hrubého konsolidovaného vládního dluhu na HDP, jinak řečeno nakumulovaných závazků z minulých let. Jedná se o další z konvergenčních kritérií a hranice byla stanovena na max. 60 % HDP. Do roku 2007 byl v EU zaznamenán klesající trend u veřejného dluhu, nicméně rokem 2008 se směr mění v rostoucí. Graf 4.4 ukazuje, že se dluh zvýšil v roce 2009 u všech zemí EU, nicméně ve Švédsku se podařilo dostat do lepší poloviny zemí s nižším dluhem něco málo přes 40 % HDP. Při porovnání s nejhoršími výsledky Itálie 115,8 %, Řecka 115,1 % je evidentní dlouhodobá nezodpovědná a neudržitelná situace veřejných financí v těchto zemích, která se i dnes často diskutuje ve spojitosti s mezinárodní finanční pomocí a rozsáhlými reformami. Švédsko se po reformách z 90. let (daňové, sociální či fiskální) stalo poměrně zodpovědnou ekonomikou schopnou postupně snižovat dluh a povětšinou dosahovala rozpočtových přebytků. Zemí s absolutně nejnižším dluhem je Estonsko se 7,2 %, které se v roce 2011 stalo posledním členem eurozóny, tudíž nejen v této oblasti muselo plnit kritéria, a Lucembursko s dluhem 14,5 % HDP.

Veřejný dluh však není tvořen jen deficitním financováním rozpočtů, ale hrají zde roli i další aspekty, které na dluh mají vliv. Mohou to být finanční transakce, které se nepodílejí na deficitu, ale pouze se projeví v dluhu. Dále závazky, které se nepočítají do „Maastrichtského dluhu“, či efekty způsobené změnami kurzů měn a tím i ocenění hodnoty dluhů (Jurkonienė, 2010).

Graf 4.4 Veřejný dluh k HDP (v %), 2008/2009

Zdroj: R. Jurkonienė. European economic statistics, Eurostat 2010, str. 68.

4.6 Struktura daňového zatížení

Výše již byly porovnány vládní příjmy jako celek s důrazem na jejich dvě největší složky – daně a sociální příspěvky. Daňové výnosy jsou bezesporu největší složkou státních příjmů, a jak bylo naznačeno, podíly daní na ostatních složkách se stát od státu liší. Obecně, po přijetí Paktu stability a růstu se členské země ubíraly ke snižování veřejných výdajů a ke zvyšování daní. Ke konci 90. let, kdy se jevíly rozpočtové příjmy optimisticky, docházelo v EU ke snižování daňové zátěže v rámci daní z příjmů i v příspěvcích na sociální zabezpečení. Od roku 2007 ale celková daňová kvóta znovu narůstala. Dopad poslední ekonomické krize z roku 2008 pocítily nejen kapitálové daně, ale také daně spotřební. V rámci EU-27 existují velké rozdíly ve složených daňových kvótách – od 28 % HDP v Rumunsku k 48,2 % v Dánsku v roce 2008. Rozdíly udává zejména zvolená sociální politika v té které zemi v oblastech penzí, školství, zdravotnictví a zaměstnanosti. Jedním z důsledků zvyšování daňového zatížení jsou také daňové úniky, které se odehrávají v šedé a černé ekonomice a nejsou do HDP zahrnuty. V období od druhé poloviny roku 2008 až do současnosti se vlády potýkají s nestrádaným zadlužením, konsolidují své veřejné finance, a proto je prostor pro snižování daní velmi omezen (Fantini, 2010).

Pro komparaci v této oblasti je kromě výchozího Švédska uvedena situace v Dánsku, jakožto zemi s nejvyšším daňovým zatížením, dále v České republice, která z hlediska struktury daní vybírá nejvíce na sociálních příspěvcích od svých občanů, a protipólem je Bulharsko s výrazně nižším podílem přímých daní oproti severským zemím. Komplet

souhrn struktury daňových příjmů (včetně sociálních příspěvků) těchto čtyř států v delším časovém období je k dispozici v příloze.

Co se týče struktury daní, větší tendence k přímým daním je obecně v zemích, kde je kladen větší důraz u voličů na přerozdělovací funkci (jsou pro voliče „viditelnější“). Obvykle to vede i k vyšší hranici sazby daně z příjmů osob. Toto se obecně týká severovýchodních zemí včetně Dánska stejně jako Velké Británie a Irska, kde mají vysoký podíl přímých daní a nižší podíl příspěvků na sociální zabezpečení, protože sociální výdaje jsou financovány především z daní. Konkrétní hodnoty lze vidět v tabulce 4.4, kde pro nástin je i rok 2007, ale bohužel v této statistice již nebyl rok 2009. Nicméně je zde viditelný zmíněný rozdíl mezi státy ve struktuře daní včetně sociálních příspěvků. Švédsko je známé svým vysokým zdaněním a stojí na 2. místě v daňových výnosech (počítá se i sociální zabezpečení), které činí celkem 47,1 % HDP. Tato hodnota je vůbec nejnižší za posledních 8 let a byla tažena dolů daněmi z příjmů, jejichž výnosy se postupně snižují. Opačný trend je u nepřímých daní, které jsou na nejvyšší úrovni za posledních 8 let s nejvyšším podílem DPH. V roce 2007 o něco málo převyšovaly daně přímé, nýbrž další rok tomu bylo naopak ve prospěch daní nepřímých a sociálních příspěvků, každopádně oproti průměru EU značně inklinují k přímým daním (zejména daně z příjmů osob), pod průměrné jsou zde příspěvky na sociální zabezpečení. Podle ekonomické funkce daní je švédské zdanění práce nejvyšší v EU (Fantini, 2010).

První pozici dlouhodobě zastává Dánsko v podílu daní na HDP – pro rok 2008 byl 48,2 %. Absolutně nejvyšší jsou jednoznačně daně přímé s 30 % podílem na daňových příjmech a pouhé 1 % vybrané na sociálních příspěvcích (a to pouze od zaměstnanců), s čímž je Dánsko bezkonkurenčně nejnižší v rámci EU. Sociální transfery jsou financovány převážně z daní, konkrétně zejména z daní z příjmů fyzických osob. Tím je dána i značná odlišnost od EU a to díky velmi malé roli sociálních fondů v rozdělování příjmů. Zdanění práce je v Dánsku druhé nejvyšší v EU (25,7 % HDP v roce 2008), třetí nejvyšší je zdanění spotřeby.

V České republice je poměr daní k HDP jen lehce níž než průměr EU – 36,1 % v roce 2008 (průměr EU je 37 %), ale je vyšší než například v Polsku či na Slovensku. V subkapitole o vládních příjmech již byla konstatována skutečnost, že ČR dosahuje prvenství v rámci EU v největším objemu vybraných příjmů ze sociálních příspěvků (zejména od zaměstnavatelů) – 44,9 % z celkového zdanění, přičemž průměr EU je v tomto případě 30,2 %. Naopak nižší hodnoty než je průměr dosahuje v podílu přímých daní na celkovém zdanění, kde je také ojedinělou skutečností (jen u 5 států) vyšší daňový výnos od firem než od fyzických osob.

Větší břemeno je na nepřímých daních, ačkoliv dosahují jednoho z nejnižších výnosů v EU. Struktura daní podle ekonomické funkce jasně ukazuje, že největšímu zdanění podléhá práce a tvoří tak hlavní zdroj příjmů (52 %), následně je spotřeba (29,8 %) a nakonec zdanění kapitálu (18,2 %).

Bulharsko naopak nevyniká vysokým daňovým zatížením, sociálními příspěvky, ale druhé místo dosáhlo v roce 2008 v podílu nepřímých daní na HDP – 18,6 % (v podílu na celkovém zdanění dosahují nepřímé daně přes 55 %). Absolutně nejvyšší z celé EU je bulharský podíl DPH v nepřímých daních – 62 %. Přímé daně se tak propadly na druhou nejhorší pozici s nejnižším výnosem a to zejména díky velmi umírněnému zdanění příjmů fyzických osob. Od roku 2006 do 2008 byl pokles sociálních příspěvků a DPH vyrovnán růstem příjmů ze spotřebních daní a daní z příjmů. V dlouhodobém horizontu ale zdanění práce klesalo, aby zatraktivnilo zemi pro investice a pracovní příležitosti. Naopak zdanění spotřeby je rokem 2008 řazeno k nejvyšším v EU – 18 % HDP a to kvůli vysokému podílu domácí konečné spotřeby.

Tabulka 4.4 Struktura daňových příjmů v % HDP, 2007 a 2008

Rok	2007			2008		
Struktura daňových příjmů	Přímé daně	Nepřímé daně	Příspěvky na sociální zabezpečení	Přímé daně	Nepřímé daně	Příspěvky na sociální zabezpečení
Švédsko	19,0	17,1	12,2	17,4	18,4	11,3
Dánsko	30,1	18,0	1,0	30,0	17,4	1,0
Česká republika	9,5	11,5	16,3	8,6	11,3	16,2
Bulharsko	7,2	18,9	8,7	7,0	18,6	8,1

Zdroj: Taxation Trends in the EU, Eurostat, 2010; vlastní zpracování

Jen stručně k posledním dvěma rokům (2009 a 2010), které zde nejsou zachyceny a byly ve znamení dopadů ekonomické krize. Ve Švédsku se vláda zaměřila na minimalizování dopadů v zaměstnanosti a také na zvýšení disponibilních příjmů pro penzisty. Snížena byla daň z příjmu pro lidi starší 65 let a také pro firmy. V Dánsku se vlivem recese dostal státní rozpočet do deficitu v roce 2009 zejména kvůli vládním výdajům a snížení sazby daně

z příjmů fyzických osob v rámci daňové reformy od roku 2010. Ta omezuje vysoké mezní daňové sazby na příjem osob a tak stimuluje nabídku práce. Reforma bude částečně financována zvýšením daní na energii, dopravu a životní prostředí v rámci jeho ochrany a také ze spotřebních daní na zdraví ohrožující výrobky (mimo jiné i sladkosti). I v České republice se od roku 2008 snižovala daň z příjmů právnických osob, DPH funguje na dvou sazbách – 20 % a snížené sazbě 10 % a zvýšily se majetkové a mírně spotřební daně. V Bulharsku čelí obdobným rozpočtovým problémům, a proto zvýšili zdanění hazardu, spotřební daně na cigarety, zdanění luxusního majetku, privatizace a podobně, avšak snížili příspěvky na sociální pojištění, aby uchránili některá povolání a ohrožené skupiny lidí (Taxation Trends in the EU, 2010).

4.7 Míra nezaměstnanosti

Jde o důležitý indikátor, který se projeví ve ztrátě příjmů jednotlivců, zvýší tlak na veřejné finance při vyplácení transferů a podpor a omezí také daňové výnosy v rozpočtu. Ekonomická a finanční krize zasáhla poměrně značně trh práce. Již rok 2008 signalizoval zhoršení ve smyslu poklesu zaměstnanosti, ale ne ve všech zemích a ve stejné intenzitě. V roce 2009 již všechny státy EU vykazovaly stejné znaky – vyšší míru nezaměstnanosti, klesání zaměstnanosti, lidé, kteří pracují, omezují pracovní dobu anebo se zvyšuje podíl částečných úvazků. Nejhuř byli zasaženi mladí lidé a více muži, což je dáno strukturou zaměstnanosti obecně. Od zlomového roku 2008 jde pokles zaměstnanosti zároveň s poklesem HDP v rámci EU. Výstižnější je sledovat indikátor nezaměstnanosti pro jasnější hodnocení dopadů krize.

V EU jako celku došlo z roku 2008 k nárůstu nezaměstnaných o 4,7 milionu osob. Podle Mezinárodní organizace práce (ILO) se obecně nezaměstnaná osoba počítá ve věku 15 – 74 let a míra nezaměstnanosti pak vyjadřuje podíl nezaměstnaných na celkové pracovní síle (zaměstnaní + nezaměstnaní). V rámci jednotlivých zemí byl tento vzestup největší u Španělska, kde se zvýšení rovnalo 1,6 milionům a například ve Francii se nezaměstnaní rozrostli o půl milionu. Největší změna je patrná u Lotyšska, kde došlo k nárůstu nezaměstnanosti o 9,6 procentních bodů. Je evidentní, že Lucembursko bude v tomto ohledu vykazovat velmi dobré výsledky díky struktuře obyvatelstva, o které již byla řeč při hodnocení HDP na obyvatele. Také nezaměstnanost je zde ovlivněna tím, že velká část pracovníků je evidována ve státech, ze kterých do Lucemburska přicestovali. V důsledku toho je nárůst nezaměstnaných zaznamenán především v jiných okolních státech a minimální část

zůstala v Lucembursku. Absolutně nejnižší nezaměstnanost byla zjištěna v Nizozemsku – pouhých 3,7 % v roce 2009 (Fuente, 2010).

Tabulka 4.5 Míra nezaměstnanosti v % (sezónně neočištěná), 2008 a 2009

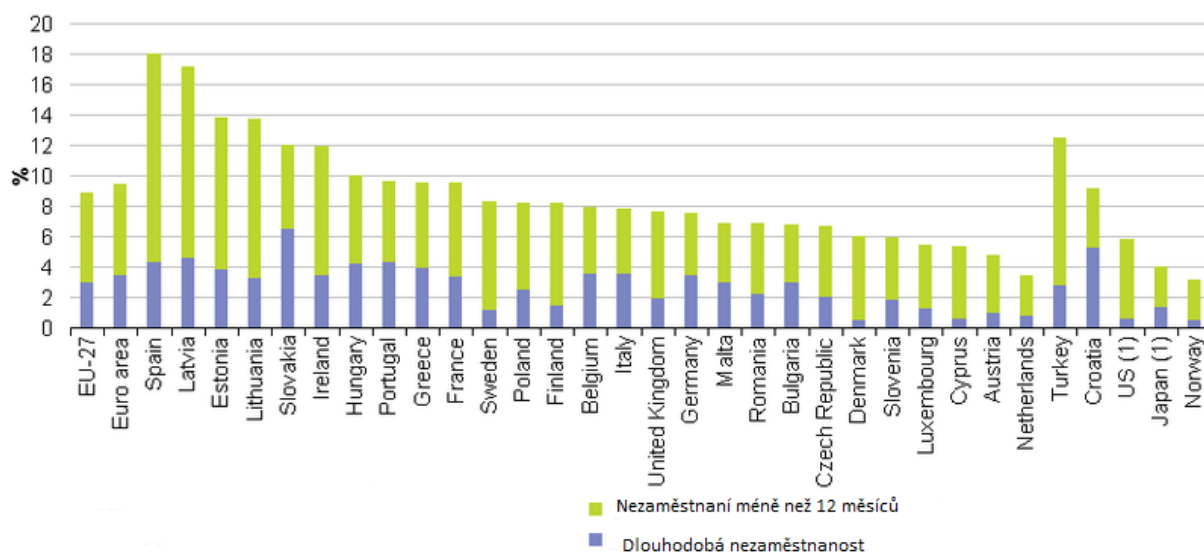
Rok	EU 27	Švédsko	Španělsko	Lotyšsko	Francie	Lucembursko	Nizozemsko
2008	7,0	6,2	11,3	7,5	7,8	4,9	3,1
2009	8,9	8,3	18,0	17,1	9,5	5,1	3,7

Zdroj: Eurostat, 2011; vlastní zpracování

Podle nejaktuálnějších dat z Eurostatu (z ledna 2011) byla v roce 2010 nejnižší úroveň sezónně očištěné míry nezaměstnanosti v Nizozemsku a Rakousku (obě 4,3 %), zatímco k dalšímu nárůstu došlo ve Španělsku na 20,4 % a Lotyšsku (18,3 % ve 3. čtvrtletí 2010). Co se týče změny mezi roky 2009 a 2010, Švédsko zaznamenalo třetí největší pokles nezaměstnanosti (po Estonsku a Maltě) z 8,9 % na 7,9 %. Lze říci, že Švédsko má výhodu v poměrně vysoké vzdělanosti obyvatel a vyplatily se investice do lidského kapitálu, které v období krize přinášejí o to větší užitek. Nepochybně i zde muselo dojít k větší aktivitě ze strany státu při podpoře politiky trhu práce, což si vyžádalo i finanční prostředky. Určitě ale měl aspekt využití lidského kapitálu větší váhu zde než například ve zmíněném Španělsku či Lotyšsku. Španělsko je známé vysokým podílem částečných úvazků a krátkodobých pracovních poměrů, tudíž zde bylo hodně prostoru pro propouštění (Unemployment Statistics, 2011).

Snižování dlouhodobé nezaměstnanosti je cílem politiky trhu práce snad v každé zemi. Kromě dopadů na finanční a sociální situaci v osobním životě také negativně působí na sociální soudržnost a může být překážkou hospodářskému růstu. Jde o podíl nezaměstnaných osob v době trvání 12 měsíců a déle na celkovém počtu aktivních osob na trhu práce. Statistiky z roku 2009 ukazují rostoucí trend, i když ne rapidní. V EU-27 šlo o 3 % v roce 2009, což je mírný nárůst o 0,4 procentní body z předchozího roku. Stoupající trend byl znatelný od poloviny roku 2008, nicméně se jeho úroveň dostala do míst, kde se pohyboval už v roce 2007, což znamená, že se nekonal dramatický nárůst. Oproti tomu výrazný růst zaznamenala nezaměstnanost v délce trvání do 1 roku, která se mnohdy označuje za krátkodobou (Fuente, 2010).

Graf 4.5 Dlouhodobá a krátkodobá nezaměstnanost, 2009

Zdroj: Unemployment Statistics, Eurostat, 2011.

Ve Švédsku je vidět poměrně nízká dlouhodobá nezaměstnanost a větší část té krátkodobé. Vysvětlením je určitě celkově nižší úroveň nezaměstnanosti oproti jiným zemím, ale především vysoká úroveň lidského kapitálu, který umožňuje lidem orientovat se na více možností v uplatnění na pracovním trhu a mohou reagovat pružněji, právě v krátkodobějším časovém horizontu. Svou váhu mají také opatření vlády na aktivní politiku zaměstnanosti (vládní podpora osob hledajících práci, rekvalifikace a kurzy, podpora vzniku nových pracovních míst atd). Podobné znaky se mohou sledovat také ve Finsku, Dánsku či Rakousku, které se vyznačují podobně nízkou úrovní této nezaměstnanosti a nepochybně se všechny vyznačují vysokou znalostní úrovní.

5. PERSPEKTIVY ŠVÉDSKÉHO MODELU PRO BUDOUCÍ VÝVOJ HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY

Švédský model vznikl v úplně odlišné době a podmínkách, než jsou dnes. V celé Evropě (i ve světě) bylo v 30. letech 20. století jedinečné prostředí k vzniku systému, který by obyvatelstvu dal naději na sociální jistoty a zabezpečení v takto nepříznivých dobách završených 2. světovou válkou. Jak víme, také politická stabilita, široký konsensus, předchozí období hospodářského rozkvětu a růstu, a poměrně velká homogenita švédského národa byly

příčinami úspěšného vzniku a fungování tohoto modelu v jeho zlaté éře 50. a 60. let. Pro mnohé byl tento univerzalistický koncept jakýmsi ideálem, protože velká míra odpovědnosti byla na straně státu a minimální na straně jedince, ale pro stoupence liberalismu toto bylo holým šilenstvím a hazardem, který nemůže být udržitelný do budoucna. Do jisté míry měli pravdu.

Recese devadesátých let byla jasným vyvrcholením neudržitelné situace, kterou navíc podlomily ropné šoky (potravinová a surovinová krize) v sedmdesátých letech a projevila se zde i jistá závislost na výkonnosti ostatních evropských států, zejména pak obchodních partnerů Švédska. Pár let, ve kterých sociální demokracie volby nevyhrála, se středopravicové vlády snažily včleňovat do systému některá tržní opatření a odlehčit sociální zátěž. Nicméně po desetiletí fungující stát blahobytu se zasloužil i o změnu vnímání celé struktury systému v očích obyvatel, kteří se stali závislími na odpovědnosti státu, postupně za svá jednání téměř i odmítali vlastní zodpovědnost. Tento přístup umožnil pouze krátkodobé intervaly vlády pravicových stran, které mohly dopady štědrého státu zmírnit. Recese si tedy vyžádala rozsáhlé reformy a opatření, které jej orientovaly více tržním směrem. Švédská vláda se ale státu blahobytu nevzdala. Podobně jako v Dánsku se alespoň přestal rozšiřovat a je znát, že si tvůrci hospodářské politiky uvědomili neudržitelnost sociálního státu v jeho původní podobě a rozsahu.

Celá éra trvání státu blahobytu způsobila, že postupem času Švédové vnímali sociální stát jinak. Velkou roli totiž hraje mentalita, zakořeněné tradice, zvyky a kultura. Lidé, kteří zde žili a narodili se před érou štědrého sociálního státu, byli hrdými Švédy, schopnými uživit sebe a své rodiny vlastními silami a nespolehat se na pomoc druhých. První pokusy politiků přesvědčit obyvatele, aby finančně podpořili potřebné a pomohli jim v nouzi, se ujaly v dobré víře a dobrovolně. Faktem je, že postupně těmito lidem ani tak nevadilo, že stále se zvyšující solidarita byla vykoupena z jejich daní, které neustále narůstaly. Ruku v ruce s tendencemi vlády více se podílet na přerozdělování a ekonomickém životě obyvatel se změnila i morálka a výchova dalších generací. Ty už považovaly za samozřejmé, že být občanem Švédska znamená garanci vzdělání ve státních školách, sociální pomoci v nejrůznějších případech a zdravotní péči. Toto se pro ně stalo jakýmsi „přirozeným řádem“ i proto, že se narodili v době hospodářského boomu po válce a stát blahobytu byl ve svém plném rozmachu. V těchto generacích se vytratila zodpovědnost za své potřeby a jednání a primárně se spolehali na stát než na sebe. Silné postavení odborů zajistilo každoroční zvýšení mezd i bez ohledu na to, zda

se zvýšila produktivita a všichni brali jako samozřejmost, že v každém následujícím roce se mzdy a platy budou opět zvyšovat.

„V této generaci je dřívější poznatek o tom, že produkce předchází spotřebě, nahrazen vírou v nezvratné a přirozené „lidské právo“ na státní podpory.“ (Bylund, 2006).

Generace narozená v 70. až 90. letech už byla vychovávána pod silným vlivem státních institucí a odborů a staré dobré hodnoty rodičů již pro ně neměly význam. Jako slušný život už považují materiální, sociální, ale i finanční zajištěnost, dobře finančně ohodnocené pracovní místo a ne moc náročnou práci, snáze dostupnou všem. Pokud volná místa pro zájemce jsou obsazená, mladá generace má řešení v podobě odchodu starších pracovníků do penze. Podle Petra Bylunda (2006) udělal sociální stát z posledních generací osoby bez zodpovědnosti za vlastní život. Je tedy zřejmé, že u dnešní generace již nejde o pouhou dobrovolnou solidaritu s potřebnými, ale projevilo se i zneužívání štědrosti systému, která byla ale na úkor těch pracovně neaktivnějších. V takové situaci se dříve či později objevilo znepokojení, někdy i ve formě odchodu do jiné země.

Staré postoje k práci postupně vyprchávaly, někteří lidé přestali respektovat pravidla. Nebyla zde striktně stanovena pracovní doba, tudíž se stávaly běžným jevem nepravdivé docházky do práce a benevolentní sociální zákonodárství toto ještě umocnilo. Švédové se stávali závislími na sociálním státu, nedokázali žít bez něj, a proto funguje tak dlouho. Ti bohatší s vysokými příjmy mu ale přestali důvěřovat. Politika vysokých progresivních daní, na kterých se přizívali málo pracovně aktivní lidé, působila značně demotivačně pro vyšší příjmovou skupinu obyvatelstva. Zejména přistěhovalci a mladá generace čelí zkreslené pracovní morálce a pobídkám, nezažili vznik státu blahobytu s jeho původním záměrem.

Sociální stát byl popsán jako struktura vybudovaná s cílem chránit jednotlivce „od kolébky do hrobu“. Tento model nakonec převládl ve všech západoevropských zemích, přičemž místní tradice a místní politika určují jeho rozmanité uplatňování. Pravdou je, že o evropském sociálním státu vždy panovaly jisté nepříjemné pochybnosti, které vesměs začaly v 80. letech, kdy na práh Evropy dorazila globalizace. Myšlenka „od kolébky do hrobu“ byla však poměrně utopická. Například přídavky na děti, vyplácené ve většině sociálních států všem rodinám s dětmi bez ohledu na jejich příjem, se staly předmětem diskusí na vládní úrovni. Například ve Velké Británii, která také inklinovala k principům sociálního státu, nedávno zavedli vyplácení dávek dle příjmu, což svědčí o jisté míře opatrnosti při rozdělování

státních prostředků. Ve Švédsku jsou přídavky stále zachovány na principu univerzalizmu, tudíž jsou vypláceny všem rodinám z daní (do 16 let věku dítěte). Zachování rodinné politiky na podporu výchovy dětí je jednou ze základních složek švédské sociální politiky a zřejmě se zde změny jako ve Velké Británii, ale i v České republice, nechystají.

Statistiky jsou neúprosné a jasně hovoří o demografických změnách směrem k zvyšující se naději na dožití (tudíž stárnutí populace), což je při současné poměrně nízké porodnosti neudržitelné. Hrozí proto, že při takovém stavu by počet osob ekonomicky činných nestačil financovat osoby se starobními důchody. Ve Švédsku se celková průměrná naděje na dožití vyšplhala už přes 80 let. Podle nejnovějších statistik se řadí mezi země s nejvyšší porodností v EU (1,94 dětí v roce 2009), nicméně je také zemí s nejdelší nadějí na dožití mužů – 79,4 let. Po dlouholetých jednáních Švédsko přijalo nový důchodový systém, jenž by měl zůstat stabilní přinejmenším do roku 2025. Ve Švédsku byl penzijní systém vždy jednou z priorit, která se postupem času modifikovala. Již asi deset let používají systém ne jen klasického průběžného financování, ale ten je doplněn o fiktivní účet, kde se eviduje, kolik kdo celkově do systému odvedl a vše se odvíjí od aktuální délky naděje na dožití při dosažení důchodového věku. Samozřejmě nechybí ani dobrovolné připojištění a spoření si na penzi. Zásadní změnou je výpočet celoživotního příjmu pro určení penzí, kdy oproti předchozímu systému se nepočítá pouze z posledních 15 let před odchodem do důchodu. O věku odchodu do důchodu rozhoduje pojištěnec, rozmezí je od 61 do 67 let, výše důchodu tedy závisí mimo jiné (mateřská dovolená, vojenská služba atp.) také na této skutečnosti. Z dlouhodobého horizontu by tento systém měl alespoň do jisté míry situaci se stárnoucí populací vyřešit. Ostatně se zdá, že podobný systém je předlohou pro mnoho dalších zemí, včetně České republiky, které penzijní reformu aktuálně diskutují.

Přistěhovalectví také v současné době narušilo jeden ze základních předpokladů fungování modelu – homogenitu obyvatelstva. Od osmdesátých let do Švédska přišlo velké množství uprchlíků z Balkánu, Středního Východu, Afriky a Jižní Ameriky. Dnes okolo 1/7 populace v produktivním věku jsou lidé narození v zahraničí, ale zdaleka ne všichni jsou zaměstnaní. Jsou zde velké rozdíly mezi účastí rodáků a imigrantů na trhu práce. Takoví se pak díky nedostatku pracovních příležitostí stávají závislými na sociálním systému. S tím se ale pojí nárůst kriminality, problémy se školní docházkou dětí (především v okrajových čtvrtích), které nevidají nikoho chodit ráno běžně do práce a podobně. Je tedy logickým vyústěním, že poctivě pracující lidé nemají už takovou chuť odevzdávat do sociálního

systému své vydělané prostředky, které pak živí takovéto okrajové vrstvy společnosti. Ti se poté stěhují za prací do jiné země, nebo zůstanou na okraji společnosti závislí na sociálních dávkách.

Dalším úskalím by mohlo být stále jedno z nejvyšších zdanění v Evropské unii, které by mohlo odrazovat od větší pracovní aktivity obyvatel. Tento jev je ve Švédsku již několik desetiletí, ale jak bylo zmíněno, dnešní generace sociální stát vnímá jinak, než tomu bylo u starších obyvatel a mohlo by dojít k odmítání financování těch chudších, kteří mohou tohoto i zneužívat. Oproti jiným zemím ale lidé vědí, že v případě nouze o ně bude postaráno a tak ví, kam poputují jejich daně z vydělaných peněz. Nicméně v podmínkách vyšší nezaměstnanosti v období krize je i podle OECD problémem vytváření nových pracovních míst a mobilita pracovních sil, čemuž vysoké zdanění moc nepomáhá a není tak konkurenceschopné, aby přivedlo i zahraniční síly. Švédsko vykazuje nejvyšší daňové zatížení, daně představují více než 50 % hrubého domácího produktu. Například daň z příjmu se počítá podle výše výdělku, tzn. že většina platí tzv. komunální daň 31 % a pokud příjem překročí určitou hranici (něco víc než průměrná mzda), platí se z částky přesahující tuto hranici státní daň 20 %. Pro Švédy je to do jisté míry vyváжено tím, že podstatná část daňového výnosu je redistribuována zpět plátcům formou transferů a veřejných služeb. Výsledky této politiky mohou občané vidět například v nízké míře nezaměstnanosti, v boji s příjmovou nerovností a s ní spojený velmi nízký podíl obyvatelstva žijícího pod hranicí chudoby. Otázkou je, zda tyto výsledky občanům stačí k obhájení velkého zdanění.

Jedním ze stěžejních cílů modelu je také plná zaměstnanost, na kterou se snáší také část kritiky. Uvádí se, že ani švédská míra zaměstnanosti, kterou levice vyzdvihuje jako úspěch modelu, není zdaleka tak vysoká v porovnání s ostatními státy. Nepochybně jsou rozdíly v metodikách výpočtů jednotlivých statistických úřadů, nicméně v případě Švédska se hovoří o výrazném zkreslování těchto údajů, kdy do zaměstnanosti Švédsko počítá i dlouhodobě nemocné nebo nepracující lidi pobírající dávky z různých sociálních programů. K vykazovanému počtu nezaměstnaných nezahrnují ty, kteří se podílejí na většinou neúspěšných projektech trhu práce s cílem získat dovednosti k nalezení zaměstnání. Dále také nezahrnují uchazeče hledající práci, kteří také získávají nějakou formu vzdělávání, a „latentní nezaměstnané“ nevedené jako část pracovní síly, kteří ale mohou a chtějí pracovat, stejně jako studenti. Skrytým problémem jsou nekontrolovatelné absence. O Švédech se hovoří jako o lidech zdravých a s vysokou úrovní zdravotnické péče a služeb, ale paradoxně bývají častěji

nemocní, což není až tak překvapivé při faktu, že nemocenské dávky dosahovaly až 80 % příjemcova příjmu (výrazně zatížily státní rozpočet). Dle odhadu jednoho z výzkumných pracovníků odborů se skutečná nezaměstnanost vyšplhala k 20 %, otevřeně anebo ve výše zmíněných skrytých formách (Norberg, 2006).

Švédsko velmi subvencuje zaměstnanost, ale podle OECD (2011) s nízkým podílem kurzů a rekvalifikací pro hledání nového zaměstnání. Zapojení nezaměstnaných do vzdělávacího procesu může být v krizovém období výhodou v podobě zvýšeného lidského kapitálu, ale musí být splněn předpoklad, že se rovněž zlepší vzdělávací kapacity, aby se nesnížila výsledná kvalita.

Existují názory, že různé typy státu blahobytu se budou v rámci globalizace a konkurence mezi sebou postupně přibližovat cestou snížení daní, zužujícím se objemem sociálních výhod a deregulací trhu práce, aby se dostávaly na podobnou úroveň a byly tak atraktivnější pro zahraniční investory. Celkově můžeme konstatovat, že je stále více kritiků sociálních států a jejich fungování v současné době. Někteří odpůrci dokonce přirovnávají nástup sociálních demokratů ve Švédsku k různým formám autoritativních režimů.

Odpůrci tzv. států blahobytu třetí cesty zastávají názor, že nelze udržet vysokou ekonomickou úroveň v zemi, pokud vláda poskytuje bohaté transfery od bohatších k chudším skupinám obyvatelstva. Mnohými záviděná lékařská péče zdarma, státní podpory, sociální dávky a pracovní úlevy mohou vypadat jako velmi pozitivní pro švédské občany. Anderson uvádí, že dle studie organizace Institute of Trade švédské domácnosti v mediánu dosahují v delším časovém horizontu nižších příjmů než nejchudší obyvatelé Spojených států amerických (dle parity kupní síly) a produktivita práce na hlavu je také nižší. Chce tím poukázat na to, že státy blahobytu v Evropě nečiní své obyvatele bohatšími, naopak snižují ekonomickou aktivitu a vedou k chudobě v dlouhodobém horizontu (ve Švédsku funguje 70 let). Takto velké přerozdělování důchodu není podloženo vyšším ekonomickým výkonem a pomalu ale jistě vyčerpává státní zdroje. V takovémto státě dochází k nerovnoměrné koncentraci bohatství, proto ho stát musí přerozdělit od bohatších k chudším, aby ti nebyli vyloučení ze spotřeby statků na volném trhu. Odvolává se na L. von Misesa v tom, že bohatství těch chudších se zvýší přerozdělením, ale za předpokladu, že ti bohatší budou stále vyrábět více. To se ovšem neděje, protože zdanění samozřejmě sníží motivaci výrobců a naopak sociální transfery slabším sociálním vrstvám sníží ochotu pracovat a sami tak vytvářet

bohatství. Čím více „trestá“ vláda ty produktivní formou zdanění, bude vytvořeno méně bohatství v ekonomice a dochází k neefektivní alokaci zdrojů (Anderson, 2002).

Výše zmíněné se vcelku shoduje s dalšími kritiky existence sociálních států, které podněcují ke spotřebě bohatství, jeho přerozdělování, ale nepodporují jeho tvorbu a tvrdí tak, že nezáleží na tom, kdo stojí v čele, ale jde o celkové nastavení sociálních států jako takových. Hlavním dopadem pak je přesun úhrady spotřebovaných statků a služeb od neproduktivních členů společnosti k produktivním, přes snížení motivace k produkci a snížení možnosti spoření, celý proces končí rostoucí chudobou celé společnosti. Veškeré státní transfery a opatření v oblasti trhu práce zvyšují náklady na práci, takže se snižuje její nabízené množství. Jedním z nich je podpora v nezaměstnanosti či minimální mzda, která i když není ve Švédsku zákonem stanovena, mnoho pracovníků je jistě takovouto mzdou skrze kolektivní vyjednávání na průmyslové úrovni. Ve spojení s vysokými sociálními příspěvky se vytváření poměrně vysoké pracovní náklady, což komplikuje zaměstnávání především pracovníků s nízkou produktivitou a prohlubuje dlouhodobou nezaměstnanost. S tím jak rostou výdaje státu na sociální a další politiky, rozrůstá se i státní aparát, jehož zaměstnanci mnohdy pobírají vyšší mzdy než v soukromém sektoru a mohou se stát zastánci celkové kontroly státu nad ekonomikou.

Je tedy zřejmé, že kvůli globální krizím nebo těm uvnitř ekonomiky musela být hospodářská politika Švédska poněkud přehodnocena, ale zároveň umožnila přežít konceptu státu blahobytu. Už provedené změny jsou důkazem toho, že není možné do budoucna „živit“ chudší obyvatele na úkor těch ekonomicky aktivních a úspěšných a že je třeba přehodnotit míru zdanění v souvislosti s přidělováním sociálních transferů univerzálním způsobem i nastavení politiky trhu práce.

6. ZÁVĚR

Je pozoruhodné, jak se Švédsko vyhouplo z nejzaostalejší a nejchudší země Evropy v plně industriální a nyní velmi znalostně vybavený stát. Velmi podstatnou, zásadní roli sehrála pozdní, ale o to dynamičtější industrializace a následný hospodářský rozkvět zemi vyhoupl na přední příčky v ekonomické úrovni na světě. Výhodou byla válečná neutralita v obou světových válkách, homogenita tamních obyvatel a jejich vzájemná soudržnost. Země vynikala exklusivní politickou stabilitou pod vedením sociálních demokratů, což bylo důležitým aspektem pro dlouhodobé prosazování jejich záměrů, které vyústily ve vybudování státu blahobytu formou hospodářské politiky zvané „švédský model“. Šlo o svéráznou kombinaci politiky vysokého zdanění a štedrého systému sociálního zabezpečení pro všechny občany s cílem odstranit chudobu a vytvořit rovnostářskou společnost. Zpočátku, ještě v „liberálním“ přibližně stoletém období do 60. let 20. století, se účast státu a vládní výdaje pohybovaly na podobné úrovni jako například v USA a vláda v zásadě vytvářela legislativní podporu pro zdravotnictví, infrastrukturu, školství apod. Ze Švédska se v tomto období stala jedna z nejbohatších zemí měřeno v HDP na obyvatele. Později se ale zrodil rozsáhlý a štedrý sociální stát s velkým podílem veřejného sektoru a míra zdanění se zapsala k nejvyšším na světě. Jednoznačně se odčerpávání prostředků firem i občanů projevilo demotivačně ve vztahu k práci a k zakládání nových firem.

V 90. letech vše vyvrcholilo krizí, nicméně konceptu státu blahobytu se Švédové nevzdali. Již od 80. let a i nadále během let devadesátých byla prosazována některá protržní opatření, strukturální reformy, deregulace finančního trhu (ačkoliv v této fázi nebyla plně ku prospěchu) a počátky privatizace podniků a deregulace vybraných odvětví. Důsledkem krize byl prudký odliv zahraničních investic ze země a přechod na režim plovoucích kurzů a inflační cílování. Nezodpovědná fiskální a monetární politika, štedré sociální zabezpečení a další aspekty během 70. a 80. let vytvořily vysoké zadlužení státu, jemuž snižování pak vláda podřizovala svá další politická rozhodování. Navzdory kritickému postoji ke společným evropským politikám se Švédsko stalo členem Evropské unie v roce 1995, což vyžadovalo změnu legislativy a uplatňování společných politik.

Nové tisíciletí začalo pro Švédsko s nastartovaným hospodářským růstem a stabilitou. V následujících letech ale došlo k útlumu a k poklesům výkonnosti evropských států, hlavních obchodních partnerů Švédska, které je poměrně dosti otevřenou, exportně založenou zemí.

Zde se ale nejednalo o nijak rapidní útlum, navíc obchodní bilance se držela v přebytku a nedošlo k žádným dalším zásadním zlomům. Rokem 2004 se trend růstu znovu obnovil, pouze míra nezaměstnanosti zůstala stále na zvýšené úrovni, z důvodu nedostatečného impulsu k vytváření nových pracovních míst. Směr v aktivní politice trhu práce i v sociální a důchodové oblasti se již více orientoval na trend globálního stárnutí populace. Důchodový systém proto musí spoléhat nejen na průběžné ale především pak na fondové, připojišťovací financování, které ve Švédsku bylo akceptováno poměrně početnou částí populace.

Hlavním cílem práce bylo seznámit s přístupy k účasti státu v tržní ekonomice a zmapovat vývoj Švédska po druhé světové válce. Následně poté porovnat pozici Švédska s jinými evropskými státy ve vybraných ekonomických oblastech a stručně zmínit perspektivy švédské hospodářské politiky pro nadcházející období. Jednotlivé části byly rozebrány a popsány v předchozích kapitolách, tudíž cíl byl splněn.

Bylo zajímavé nahlédnout do nedávné historie této zajímavé země a zjišťovat průběh budování konceptu sociálního státu. K tomuto tématu není příliš mnoho česky psaných textů, které by se tímto hlouběji zabývaly. Bylo proto nutné překládat anglicky psanou literaturu a následně při komparaci makro ukazatelů nutno vycházet z údajů nadnárodních institucí. Zde je problém rozdílné metodiky těchto organizací při výpočtu základních i dalších dat, jejich každoroční přepočty a tím značné rozdíly, které komparaci komplikují. Byl proto vybrán jeden zdroj pro toto srovnání – Eurostat a jeho metodika v rámci srovnávacích programů v Evropské unii. Švédsko může být na základě těchto výsledků hodnoceno jako země s velkým potenciálem pro růst ekonomiky, který je v dnešní době využíván zejména v oblasti informačních technologií a dalších znalostních oborů. Nepochybně se zde potvrdil význam investic do lidského kapitálu. Také Švédsko potvrdilo, že umí být fiskálně zodpovědným a umí přijímat tvrdá tržní opatření, která se těžko prosazují, obzvláště v zemi s takto hluboce zakořeněným sociálním zákonodárstvím. Rovněž se při poslední světové finanční a ekonomické krizi ukázala stabilita a udržitelnost švédské ekonomiky v globálně špatných podmínkách pro růst výkonnosti a exportu, na kterém je závislá. Do budoucna bude otázkou udržitelnost penzijního systému při stárnoucí populaci. Jelikož ve Švédsku už více pilířový systém financování funguje delší dobu než například u nás, tamní lidé si už na důchod spoří i v soukromých fondech. Stále vysoké daňové zatížení by potřebné rozpočtové prostředky do určité míry zajistilo, nicméně u daní z příjmů došlo k poklesu sazby a kdoví, zda nebude postupně přehodnoceno i vyplácení sociálních dávek dle přísnějších kritérií.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

A) KNIHY

HOLMAN, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1999. 541 s. ISBN 80-7179-238-1.

JUREČKA, V.; JÁNOŠÍKOVÁ, I. *Makroekonomie: základní kurs*. 1. vyd. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, 2008a. 312 s. ISBN 978-80-248-0530-6.

JUREČKA, V.; JÁNOŠÍKOVÁ, I. *Mikroekonomie: učební text pro bakalářské studium*. 1. vyd. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, 2008b. 327 s. ISBN 978-80-248-0910-6.

KARPOVÁ, E. *Hospodářský vývoj Rakouska, Švédska a Finska po vstupu do EU: komparativní souvislosti a charakteristiky významné pro země střední a východní Evropy*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2006. 220 s. ISBN 80-245-1072-3.

KLIKOVÁ, Ch.; KOTLÁN, I. a kol. *Hospodářská politika: teorie a praxe*. 2. vyd. Ostrava: SOKRATES, 2006. 341 s. ISBN 80-86572-37-4.

MISES, L. von. *Liberalismus*. Přel. A. Kvasničková, Z. Talábová, J. Šíma. Praha: Liberální institut, 1998. 185 s. ISBN 80-86119-08-4.

ROTHBARD, N. M. *Ekonomie státních zásahů*. Přel. J. Šíma, D. Šťastný. Praha: Liberální institut, 2001. 463 s. ISBN 80-86389-10-3.

SIRŮČEK, P. a kol. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: vývoj - současnost – výhledy*. 1. vyd. Slaný: Melandrium, 2007. 511 s. ISBN 978-80-86175-03-4.

SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001. 986 s. ISBN 80-86389-15-4.

ŠULC, Z. *Stát a ekonomika: příspěvek k teorii hospodářské politiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 349 s. ISBN 80-246-0817-0.

TOMEŠ, Z. a kol. *Hospodářská politika 1900 – 2007*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008. 262 s. ISBN 978-80-7400-002-7.

B) INTERNETOVÉ ZDROJE

ANDERSON, L. W. *Sweden: Poorer than you think*. Ludwig von Mises Institute: Mises Daily [online]. 2002, [cit. 2011-04-06]. Dostupný z WWW: <http://mises.org/daily/955>

BYLUND, P. *How the Welfare State Corrupted Sweden*. Ludwig von Mises Institute – Mises Daily [online], 2006, [cit. 2011-02-19]. Dostupný z WWW: <http://mises.org/daily/2190>

ECONOMIC SURVEYS SWEDEN 2011. OECD [online]. 2010, [cit. 2011-03-15]. Dostupný z WWW: <http://www.oecd.org/dataoecd/0/46/46901967.pdf>

EKONOMICKÁ SITUACE ŠVÉDSKA A DOPADY GLOBÁLNÍ FINANČNÍ KRIZE. BusinessInfo [online]. 2009, [cit. 2011-03-19]. Dostupný z WWW: <http://www.businessinfo.cz/cz/aktuality-z-teritorii/ekonomicka-situace-svedska-a-dopady-globalni/15346/>

FANTINI M. *Taxation Trends in the European Union*. Eurostat. Luxembourg: Publications Office of the European Union [online]. 2010, [cit. 2011-03-28]. ISBN 978-92-79-15801-8, ISSN 1831-8789. Dostupný z WWW: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-DU-10-001

GERSTBERGER Ch.; JURKONIENE R.; FUENTE A. de la. *European Economic Statistics*. Eurostat [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011, [cit. 2011-03-23]. ISSN: 1831-475, ISBN: 978-92-79-16190-2. Dostupný z WWW: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-GK-10-001

EUROSTAT. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

HOLMAN, R. *Smith a Keynes – dva světy ekonomického myšlení*. Newsletter – Centrum pro ekonomiku a politiku [online]. Červen 2003, [cit. 2011-01-17]. Dostupný z WWW: <http://cepin.cz/docs/newsletter/2003-06.pdf>

KLAUS, V. *Třetí cesta a její fatální omyl*. Vystoupení na zasedání Montpelerinské společnosti, [online]. Srpen 1999, [cit. 2011-01-17]. Dostupný z WWW: <http://www.klaus.cz/clanky/2069>

LINDBECK, A. *Swedish economic policy*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press [online]. 1974, [cit. 2011-02-01]. ISBN 0-520-02422-2. Dostupné z WWW: http://books.google.cz/books?id=ACv6rK0FLnQC&pg=PA162&lpg=PA162&dq=Erixon+Swedish+economic+policy&source=bl&ots=Pz_5gxJFFE&sig=j8DioNiYbihdUyY1wlrMM6JBoc&hl=cs&ei=WabiTOCaLZHJswby1iIFDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=7&ved=0CFsQ6AEwBg#v=onepage&q&f=false.

LINDBECK, A. *The Three Swedish Models*. The Project Syndicate [online]. 2007, [cit. 2011-03-13]. Dostupný z WWW: <http://www.project-syndicate.org/commentary/lindbeck2/English>

NORBERG, J. *Swede and Sour*. Johan Norberg.net: Liberalism-Capitalism-Globalisation [online], 2002, [cit. 2011-01-27]. Dostupný z WWW: <http://www.johannorberg.net/?page=articles&articleid=45>

NORBERG, J. *Swedish models*. Johan Norberg.net: Liberalism-Capitalism-Globalisation [online], 2006, [cit. 2011-01-27]. Dostupný z WWW: <http://www.johannorberg.net/?page=articles&articleid=151>

SOJKOVÁ, A. *Švédsko a jednotná měna euro*. Česká národní banka: autorské články a rozhovory [online]. 2003, [cit. 2011-03-05]. Dostupný z WWW: http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/clanky_rozhovory/media_2003/cl_03_030918c.html

INFLATION IN SWEDEN 1831 – 2009. Statistics Sweden [online]. 2010, [cit. 2011-03-18] http://www.scb.se/Pages/GsaSearch_287281.aspx?QueryTerm=inflation+1831+-+2009&PageIndex=1&hl=sv

STEIGER, Š. *Proměny švédského sociálního státu*. Listy [online]. Číslo 3, 2005, [cit. 2011-02-23]. Dostupný z WWW: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=053&clanek=030514>

SWEDISH ECONOMIC HISTORY. Ekonomifakta [online]. Aktual. 2009-09-10, [cit. 2011-02-05] Dostupný z WWW: <http://www.ekonomifakta.se/en/Swedish-economic-history/>

TAJOVSKÝ, L.; TOMÍČEK, P.; CHALUPECKÝ, P. *Švédský model a jeho vývojové fáze*. Ekonomická revue - CEREI. Ostrava: VŠB – TUO. 2009, ročník 12, číslo 1, [cit. 2011-02-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.ekf.vsb.cz/cerei/cs/okruhy/cisla/vol12num1/obsah>>

UNEMPLOYMENT STATISTICS. Eurostat [online]. Leden 2011, [cit. 2011-03-23]. Dostupný z WWW: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

ZEMANOVÁ, Š. *Proměny švédské ekonomiky v evropském integračním procesu*. Europeum [online]. Leden 2001, [cit. 2011-01-18]. Dostupný na WWW: http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=305

SEZNAM ZKRATEK

ČSSR	Československá socialistická republika
DPH	Daň z přidané hodnoty
EU	Evropská unie
HDP	Hrubý domácí produkt
NDR	Německá demokratická republika
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
SRN	Spolková republika Německo
USA	Spojené státy americké

PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, bakalářskou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že bakalářská práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího bakalářské práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o bakalářské práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, bakalářskou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 22.4.2011

.....
jméno a příjmení studenta

Adresa trvalého pobytu studenta:

Bártkova 990, 739 44 Brušperk

SEZNAM TABULEK

Tabulka 3.1 Vývoj makroekonomických ukazatelů 1950 - 1969	24
Tabulka 3.2 Vývoj makroekonomických ukazatelů 1984 - 1989	27
Tabulka 3.3 Vývoj makroekonomických ukazatelů 1990 - 1999	30
Tabulka 3.4 Vývoj makroekonomických ukazatelů 2000 - 2009	33
Tabulka 4.1 Podíl států na HDP Evropské unie (v %).....	36
Tabulka 4.2 HDP / ob. v PPS v eurech, 2009; EU 27 = 100	37
Tabulka 4.3 Veřejné vládní výdaje k HDP (v %), 2009	38
Tabulka 4.4 Struktura daňových příjmů v % HDP, 2007 a 2008	43
Tabulka 4.5 Míra nezaměstnanosti v % (sezónně neочиštěná), 2008 a 2009	45

SEZNAM GRAFŮ

Graf 4.1 Skladba vládních výdajů, 2009	38
Graf 4.2 Skladba vládních příjmů, 2009	39
Graf 4.3 Schodek veřejných financí k HDP (v %), 2008 a 2009	40
Graf 4.4 Veřejný dluh k HDP (v %), 2008/2009	41
Graf 4.5 Dlouhodobá a krátkodobá nezaměstnanost, 2009	46

PŘÍLOHA

Struktura daňového zatížení

CZECH REPUBLIC	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008		2008
A. Structure of revenues	% of GDP									Ranking ¹	€ bn
Indirect taxes	11.3	11.0	10.8	11.1	11.8	11.8	11.3	11.5	11.3	24	16.8
VAT	6.5	6.3	6.3	6.4	7.3	7.2	6.6	6.6	7.1	18	10.4
Excise duties and consumption taxes	3.3	3.3	3.2	3.4	3.5	3.7	3.8	4.0	3.4	4	5.1
Other taxes on products (incl. import duties)	1.0	0.8	0.8	0.8	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	22	0.7
Other taxes on production	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	26	0.6
Direct taxes	8.3	8.8	9.1	9.6	9.6	9.2	9.2	9.5	8.6	22	12.7
Personal income	4.6	4.5	4.7	4.9	4.8	4.6	4.2	4.3	4.0	24	6.0
Corporate income	3.5	4.1	4.3	4.6	4.7	4.5	4.8	5.0	4.4	4	6.6
Other	0.3	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	25	0.2
Social contributions	14.2	14.2	14.9	15.0	16.0	16.1	16.2	16.3	16.2	1	24.0
Employers'	9.9	9.9	10.4	10.5	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	3	15.2
Employees'	3.5	3.5	3.6	3.7	3.6	3.6	3.6	3.6	3.6	10	5.3
Self- and non-employed	0.7	0.8	0.8	0.9	2.1	2.1	2.3	2.4	2.3	4	3.4
Less: amounts assessed but unlikely to be collected	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0		
TOTAL	33.8	34.0	34.8	35.7	37.4	37.1	36.7	37.2	36.1	15	53.4
Cyclically adjusted total tax to GDP ratio	34.5	34.8	36.0	36.8	38.1	36.8	35.1	34.6	33.6		

BULGARIA	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008		2008
A. Structure of revenues	% of GDP									Ranking ¹	€ bn
Indirect taxes	15.0	14.6	14.4	15.8	17.5	18.7	19.4	18.9	18.6	2	6.3
VAT	9.7	9.1	9.2	9.8	10.7	12.1	12.4	12.1	11.5	1	3.9
Excise duties and consumption taxes	3.7	4.1	3.7	4.5	5.1	4.9	5.2	5.9	6.1	1	2.1
Other taxes on products (incl. import duties)	1.0	0.8	0.8	0.9	1.0	1.0	1.2	0.4	0.5	23	0.2
Other taxes on production	0.5	0.5	0.6	0.7	0.7	0.6	0.6	0.4	0.5	23	0.2
Direct taxes	7.0	7.6	6.4	6.7	6.0	5.7	6.0	7.2	7.0	25	2.4
Personal income	4.1	3.6	3.2	3.3	3.2	2.9	2.7	3.2	3.0	26	1.0
Corporate income	2.7	3.8	2.9	3.1	2.4	2.4	2.7	3.2	3.3	10	1.1
Other	0.2	0.2	0.2	0.3	0.4	0.4	0.6	0.7	0.7	14	0.2
Social contributions	11.0	10.0	9.5	10.6	10.5	10.3	8.7	8.7	8.1	22	2.8
Employers'	8.1	7.3	6.6	7.4	7.4	6.8	5.4	5.4	5.0	20	1.7
Employees'	1.6	1.5	1.8	1.9	1.9	2.2	2.2	2.3	2.6	18	0.9
Self- and non-employed	1.2	1.2	1.1	1.2	1.2	1.3	1.1	1.0	0.4	18	0.2
Less: amounts assessed but unlikely to be collected	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4		
TOTAL	32.5	30.9	29.6	32.2	33.1	34.0	33.2	34.2	33.3	19	11.4
Cyclically adjusted total tax to GDP ratio	33.9	32.2	30.4	32.7	32.8	33.1	31.5	31.7	29.8		

Zdroj: Taxation Trends in the European Union, Eurostat 2010, str. 176, 168,180, 260.

SWEDEN	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008
A. Structure of revenues	% of GDP									Ranking ¹ € bn
Indirect taxes	16.5	16.6	16.8	16.9	16.7	16.8	17.0	17.1	18.4	3 60.5
VAT	8.7	8.8	8.9	9.0	8.9	9.1	9.1	9.2	9.4	4 30.9
Excise duties and consumption taxes	3.2	3.2	3.2	3.2	3.1	3.0	2.9	2.8	2.8	16 9.0
Other taxes on products (incl. import duties)	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	19 2.5
Other taxes on production	4.0	3.9	4.0	4.1	4.0	4.0	4.3	4.3	5.5	1 18.0
Direct taxes	22.1	19.6	17.6	18.3	19.1	19.9	19.9	19.0	17.4	4 57.2
Personal income	17.6	16.4	15.1	15.6	15.7	15.8	15.7	14.9	14.2	2 46.6
Corporate income	3.8	2.6	2.1	2.2	2.9	3.6	3.7	3.9	3.0	16 9.7
Other	0.7	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.2	0.3	23 0.9
Social contributions	13.2	13.7	13.5	13.1	12.8	12.8	12.1	12.2	11.3	17 36.9
Employers'	10.2	10.7	10.4	10.1	9.9	9.8	9.2	9.3	8.3	9 27.3
Employees'	2.8	2.8	2.8	2.8	2.7	2.7	2.7	2.6	2.7	16 8.9
Self- and non-employed	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.2	20 0.8
Less: amounts assessed but unlikely to be collected	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
TOTAL	51.8	49.9	47.9	48.3	48.7	49.5	49.0	48.3	47.1	2 154.6
Cyclically adjusted total tax to GDP ratio	50.7	49.7	47.8	48.6	48.2	48.5	47.0	46.0	45.7	

DENMARK	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008
A. Structure of revenues	% of GDP									Ranking ¹ € bn
Indirect taxes	17.2	17.4	17.5	17.4	17.6	18.0	18.1	18.0	17.4	4 40.5
VAT	9.6	9.6	9.6	9.6	9.8	10.1	10.3	10.4	10.1	3 23.5
Excise duties and consumption taxes	4.1	4.1	4.1	4.0	3.8	3.5	3.4	3.2	3.2	12 7.4
Other taxes on products (incl. import duties)	2.0	1.8	2.0	1.9	2.2	2.6	2.6	2.6	2.2	7 5.1
Other taxes on production	1.6	1.8	1.8	1.8	1.8	1.7	1.7	1.8	1.9	7 4.4
Direct taxes	30.5	29.5	29.3	29.6	30.4	31.9	30.7	30.1	30.0	1 69.9
Personal income	25.6	26.0	25.7	25.6	24.9	24.9	24.9	25.4	25.3	1 58.9
Corporate income	3.3	2.8	2.9	2.9	3.2	3.9	4.4	3.8	3.4	9 8.0
Other	1.6	0.7	0.7	1.1	2.3	3.1	1.5	1.0	1.3	4 3.0
Social contributions	1.8	1.7	1.2	1.2	1.2	1.1	1.0	1.0	1.0	27 2.3
Employers'	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	27 0.0
Employees'	1.8	1.7	1.2	1.2	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	25 2.2
Self- and non-employed	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	27 0.0
Less: amounts assessed but unlikely to be collected	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	
TOTAL	49.4	48.5	47.9	48.0	49.0	50.8	49.6	49.0	48.2	1 112.3
Cyclically adjusted total tax to GDP ratio	48.2	47.9	48.0	48.7	49.3	50.5	48.2	47.1	47.3	